Incipiunt capitula [redacted] libri en-
cheridion bti augustini

Laurencio scribens eius
delectatus erudicione cupiens
illum esse sapientem
secundum scripturas
sacras Ca^m primum
Quod hominis sapiencia pietas
id est dei cultus dicatur . ut in libro
iob legitur ij
Quomodo sit colendus deus iij
Qualem librum sibi voluerit vel
que ut scriberet poposcerit iiij
De fidei et perfectione spei v
Quod in paucis sit certe fidei catholice
fundamentum quod apud
hereticos nominetenus invenitur vj
Quid sit enchiridion quod sibi
fieri voluit et quam laboriosum sit
contra fidem et spem et caritatem
sentientibus respondere vij
Quod simbolum et dominica
oracio fidem et spem et carita-
tem in se contineat viij
Qualiter fides et spes et cari-
tas sine se invicem esse non pos-
sint . quamvis a se in quibusdam
differant et quid inter fidem et
spem sit ix
Quod credulitas fidei christiane
non naturis rerum . sed in creato-
ris bonitate consistit x
Quod satis sit omni christiano cre-
dere statim trinitatem esse causam
omnium creatarum rerum xi
Qualia bona sint que a summa
trinitate creata sint xij
Qualiter deus malum ordinet vel
que sit diffinicio mali xiij
Bonas esse omnes naturas a
summo bono factas . quibus et qua
causa et qualiter corrupcio nocea-
tur et quam nulla
consummat xiiij
Quod possit esse malum . si nullum
sit bonum . et quod hic assercio sentencie
complectere non sit contraria xv
Quid sit malus homo . et quo
incidat in complecticam sentenciam xvj
Quod in bonis ac malis sibimet
contrariis dialeticorum deficiat
regula xvij
Quid sit corrupcio quod corrumpi
possit . et quod ex bonis mala
orta sint xviij
Quod non sit contrarium domini
sentencie quod dicitur non potest arbor
bona fructus malos facere cum dicitur
mala ex bonis esse orta xix
Non pertinere ad beatitudinem
consequendam scire causas in
mundo corporalium motuum xx
Deputacio qualiter error caveri
possit xxj
Quod cepit error aliquis et bonus sit xxij
Quod fallitur error declaratur xxiij
a dicentibus esse non verum quod
homo hic fallitur aut falleretur xxiiij
Quod multi pium opus putant dicere
de rebus ad cultum dei pertinentibus xxv
De comparacione rerum in quibus
quis sine fallat sine mentiatur xxvj
Quod aliquis in quibusdam rebus mag-
no . in quibusdam parvo . in quibusdam
nullo malo . in quibusdam
nonnullo etiam bono fallitur xxvij
Quod in quibusdam rebus verita-
tis non comparacionis et quod achademici
testimoniis scripturarum vincantur
qui dicunt omnem errorum xxviij

LANDES-
UND STADT-
BIBLIOTHEK
DÜSSELDORF

… enchiridion bti augustini

ee peccatum xxvii

Quod quamuis certissimum
sit saluari fide xpi in hybernacione
que non pertinent ad regnum dei xxviii

Quod homo debeat loqui quod ani-
mo sentit. siue verum sit. siue
putetur et non sit xxix

Nec ideo putandum est non esse
peccatum mentiri quia possumus
aliquando alicui prodesse mentiendo
et quod bona sit beniuolencia et non
mendacium vtrumque alat animarum
mendacio xxx

Quod necessarium dubitare debemus
quod est a bonitate dei causarum
bonarum rerum que pertinent ad nos.
et non esse ab immutabili bono
causam rerum malarum xxxi

Quod error et dolor rerum angelorum
ignoranciam et necessitatem corporum
communitatem xxxii

Quod in suis malis racionalis
natura beatitudinis appetitum
non amiserit. et quod homo habe-
at graciam carens morte xxxiii

Quod primus homo per peccatum crudelis
effectus est et in dampnacionem ab-
ierit adeo ut traheret secum
posteros ad supplicium xxxiiii

Quando iacebat humani generis massa
et ira dei iacebat in malis.
lucens in desertoribus angelis
iustissimas culpas. manente
in eis bonitate creatoris. et
sicut non liberaretur angeli ita
meritis fieret ut qui deum dese-
ruit libero vtens arbitrio si
non adiuuaret dei gracia non
liberaretur. xxxv

Quod ceteri angeli ceteris angelis
lapsis vnitosi creatori adhese-
runt ut sumpserant tandem placuit xxxvi

Quod numerus angelorum bonorum qui
diminutus est per ruinam malorum ex
hominibus suppleatur. et quod nobis
ignotum sed cum artifici cognitum sit
sine sanctorum siue immundorum spiri-
tuum sit xxxvii

Quod non suis operibus nec per liberum
arbitrium liberari possit homo. sed
per filium dei xxxviii

Quod cum fidem boni operarentur a se
non crederent. sed a deo data agnoscant xxxix

Quod deus qui operatur in nobis et velle
et perficere sicut apostolus dicit et scriptura
diuina testatur xl

Quod iusta dampnacione sub ira
dei tenebantur genus humanum donec
veniret saluator qui nos ab ira
ira liberaret xli

De mirabili sacramento mediatoris
quod ab hominibus comprehendi non potest
quo quam verbum sit caro factum xlii

De duabus naturis in vna filii dei
persona constantibus xliii

Quod sit euidens indicium habundan-
tis gracie dei quod in homine Christo
natura humana in vnitatem persone
assumi promeruit xliiii

Quod gracia demonstretur eciam hoc
quod de spiritu sancto natus dicitur. angelo
dicente. Aue maria gracia plena. et
quod in ea natus est de spiritu sancto. xlv

Non ideo dicendum xpm filium esse
spiritus sancti quia dicitur ab angelis
natum de spiritu sancto. non esse quod nas-
catur ex aliquo filius eius esse credit
quod per exempla ostenditur xlvi

Quod modus quo dicatur Christus natus esse de spiritu sancto natus insinuet eam gratiam qua humanitas nullis precedentibus meritis in ipsa conceptione dei verbo copulata est xlvij

Quomodo mortuus et resurgens Christus ad exemplum huius peccati. Factum sit per nobis sit ipse peccatum xlviij

Quod mors et resurrectio Christi sacramentum baptismi significat xlix

Quod plerumque maiores singulares non peccata dicuntur in baptismo cum habeant plura peccata. contrario parvuli in remissione peccatorum baptizari dicuntur l

Quod singularis numerus in sacra scriptura pro plurali et e converso ponitur li

Qualiter in illo uno peccato quod primum hominem intravit in mundum inveniantur plura peccata lij

Quod quomodo dicatur peccatis parentum obligari filios ab gratia et domina liberatur liij

Non esse temere affirmandum ut peccata parentum usque ad adam maiorum an in certam generationem an in alia quarta generatione, an alio aliquo modo [illegible] liiij

Ab originali peccato nullum posse salvari nisi per mediatorem dei et hominum Ihesum Christum lv

Neminem renasci baptismate Iohannis. sed ipsius ministerio domini tinguntur quos spiritu sancto baptizat lvj

Quod gratia Christi non solum illud originale peccatum. sed cetera simul absolvit que addita inveniuntur lvij

Omnem ex adam natum in dampnatione teneri et nisi in Christo renatum a dampnatione liberari lviij

Qualiter ministerium baptismi in cruce Christi apostolus Christi commendavit. in quo non solo maiores sed et parvuli salvantur lix

Quemadmodum ea que in cruce Christi ac sepultura et resurrectione ac ascensione in celo sedemque ad dexteram patris gesta sunt vite christiane que hic geritur habeant figuram lx

Non [illegible] ad hanc vitam quod Christus ad vivos et mortuos iudicandos de celo venturus esse creditur lxj

Quibus significationibus modis quod vivos et mortuos iudicabit lxij

Quod nominato spiritu sancto Trinitas completur. cui ordinatissime sancte ecclesie turba subiecta sit tamquam deo templo suo lxiij

Quod in celestia dominationem quam in celis est nullus sit malus lxiiij

Quod scientia sit de differentiis angelorum bonorum. et utrum ad eandem societatem sol et luna et cetera sidera pertineant lxv

Questio difficillima qualia angeli corpora habeant lxvj

Quod maxime pro dei gratiam demonstrandum sit cum se sathanas transfiguret in angelum lucis lxvij

Quam habebimus plenam notitiam celestis curie lxviij

Qualiter mors Christi etiam pro angelis facta dicatur lxix

Qualis comparatur pax dei que precellit omnem intellectum dei. vel qualis pax

habeamus cum angelis lx

Quis eciam inter angelos aliquis
concordent et quod remissio peccatorum
eciam in baptizatis perfectis necessa-
ria sit lxi

Quod intra ecclesiam catholicam
quamlibet criminosis non denegetur
penitencia et qualiter agi debeat
ipsa penitencia lxii

Quod remissio peccatorum ad futurum
iudicium pertineat. cum in hac vita ex
parvulis baptizatis diversis modis crucie-
tur quorundam vasa perfecte in poste-
rum conformentur lxiii

De hiis qui intra ecclesiam ca-
tholicam sceleratissime vivunt
et nullo penitenciam agunt. et
sibi salvari per ignem promittunt lxiiii

Quid sentiendum sit de hiis qui
super fundamentum edificant et qui
sint qui per ignem salvantur vel
qualis sit iste ignis lxv

Posse eciam fieri post hanc vitam
ignem purgatorium. per quem
salvantur qui hic taliter vixerunt
vel penitenciam congruam gesserunt lxvi

Cavendum esse non putemus in-
fanda crimina elemosinis posse
redimi. sed ab eis abstinendo lxvii

Quod per orationem dominicam non tantum
cottidiana peccata sed eciam perpetrata
crimina deleantur lxviii

De multis generibus elemosi-
narum et que optima sit venia date
peccantibus in se lxix

Qualis sit elemosina perfectorum
id est dilectio inimici lxx

Posse eciam hiis qui perfecti
non sunt dimitti peccata si ipsi
dimittunt ex corde petentibus se
debitoribus suis lxxi

Non est deputandum immunem
qui peccato suo movetur ut taceat ex
corde. nec ullatenus a deo peccata
eius dimitti qui petentibus se non
dimittunt lxxii

De hiis qui scele-
ratissime vivunt et testimonio
dei abutuntur qui ait. date ele-
mosinam et ecce omnia munda
sunt vobis lxxiii

Quod a se ipso debeat incipere
qui elemosinam vult ordinabiliter
facere. sicut phariseos dominus
increpando admonet lxxiiii

Quod multi se seducunt qui
per largissimas elemosinas fructu-
um suorum vel pecunie. indulgentiam
sibi parare estimant in flagi-
ciis et facinoribus permanentes lxxv

Quod levia et gravia peccata divi-
no sunt pensanda iudicio. pro quibus
tamen omnibus et aliis quamvis levissi-
mis semper orare debemus lxxvi

De peccatis que levissima putantur
nisi graviora in scripturis sanctis
demonstrentur lxxvii

Quod eciam magna peccata cum in
usum venerint aut parva aut
nulla esse creduntur lxxviii

Quod tamen multa sunt nostris tem-
poribus peccata concessa ut pro multi-
tudine illorum sicut oportet corri-
gere nequeamus lxxix

De duabus causis ignorantie et
infirmitatis quibus peccamus lxxx

Quod gratia dei necessaria est unde
expellatur pudor et penitencia agatur lxxxi

Quod in spiritum sanctum irremissibiliter
peccent qui in ecclesia catholica
remitti sibi peccata usque in finem vite
sue non credunt xlii
De ultima omnium equaliter resur-
rectione carnis xliii
Questio de abortivis fetibus an sint
resurrecturi xliiii
Disputatio questionis quando incipiat
homo in utero matris vivere qui
ad resurrectionem carnis pertinere dicatur xlv
De monstris que nascuntur et cito
moriuntur seu consummantur quamvis | bimembris xlvi
Quod caro hominis
mortui in quibuscumque elementis aliquibus
de corporibus dissipentur, ac qua
fuit resurrectione devocetur et non est
consequens ad easdem corporis partes
terrenas materies ubi lapse sit
in resurrectione revocari xlvii
Quod nobis resurrecturis statua
solubilis metalli comparetur xlviii
Utrum equales an diverse sint
stature vel figure resurgentium corporum xlix
De carnis corporis substantia L
De non beatis et eorum carnium Li
Quod quamvis impiorum diversa mala
sentientur tamen erit mitissima pe-
na parvulorum Lii
Quod damnandis impiis in damp-
natione eterna tunc scient sancti
quid eis boni contulerit gratia Liii
Quod causa que nunc nos latent tunc
non latebunt sed ad iudicium venientibus Liiii
Quod vera confessione credatur incipit
fieri nisi quod velit deus omnipotens. etiam bonus
causa tamen sinit mala fieri Lv
Questio de eo quod dicit apostolus de
deo qui omnes homines salvos vult
fieri et non omnes salvi fiunt et quod
dispensatio dei malas hominum voluntates
in bonum convertat Lvi
Commendatio gratie in hoc apostoli quod
Iacob ab Esau discretus est Lvii
Commendatio iudicii sui in eodem
apostoli in obduratione Pharaonis
et quod figmentum fingenti se ita gra
Admiratio apostoli | dicat Lviii
dei quod fit de malis hominum voluntati-
bus bona nisi implet voluntatem
De bonis volun- | suam Lix
tatibus hominum quod plerumque bone volun-
tati dei non conveniunt et malis quod
Quod deus bonas | conveniunt Lx
voluntates suas aliquorum per malorum
impleat voluntates Lxi
Quod quantelibet sint voluntates | dei
que conveniant vel non voluntati in-
victa sit semper voluntas dei Lxii
Qualiter intelligatur deum velle
omnes homines salvos fieri Lxiii
Quod scriptum sit in evangelio quod
illuminat omnem hominem. et tamen non
omnes illuminantur. sed nisi hoc
ad deo genus hominum esse referatur Lxiiii
Quid sit per sublimioribus spiritualibus
hominibus orandum Lxv
Quod prescius deus primum hominem per-
caturum predestinavit. et bonum facere de
malo eius Lxvi
Qualem oportuit primum hominem
fieri vel qualis postea futurus erit Lxvii
De immortalitate quam perdidit
homo per liberum arbitrium et quam accep-
turus est per gratiam Lxviii
Quod gratia dei sit vita eterna secundum
apostolum stipendium vero peccati mors Lxix

Quod primus homo sua potentia malum fecit contra dei voluntatem et ideo de ipso facta sit voluntas. et quod aliud sit in honorem aliud in contumeliam factum sit CXX

Per qualem mediatorem reconciliari oportuit genus humanum CXXI

Qualiter anime se habeant a corporibus exute ante ultimam resurrectionem et de sacrificiis et elemosinis que pro baptizatis defunctis offeruntur CXXII

Quod eterna sit pena dampnatorum diversa pro qualitate factorum sicut iustorum eterna est beatitudo licet inter se meritis differant CXXIII

Qualiter ex confessione fidei nascatur spes fidelium. et ne quis in se ipso spem habeat CXXIIII

Quis ordo dominice orationis septem petitionum apud evangelistam matheum contineat CXXV

De quinque petitionibus apud evangelistam lucam a matheo non discrepantibus CXXVI

De excellentia caritatis sine qua quisquis recte credit et sperat non potest ad beatitudinem pervenire CXXVII

De quatuor differentiis hominum quos deus gratia de tenebris ignorantie ad se vocare dignatur quibus dei populus ordinari dicitur CXXVIII

Quod in qualibet istarum quatuor videlicet etatum gratia regenerationis homines inveniunt ibi remittuntur eis cuncta peccata et quibuscumque gratiam adiuvat ut deo sub lege non serviant CXXIX

Non obesse hiis qui baptismum iam regenerati sunt et mundati quod diu tardaverint. si in carne vivunt si mox ex hac vita discedant CXXX

De caritate dei et proximi ad quam omnia precepta referuntur. et de qualitate eius in hoc seculo vel in futuro CXXXI

De fine voluminis huius quod enchiridion id est appellatur vel habere debetis, et quod de fide et caritate sit scriptus CXXXII

Capitulum primum

Dici non potest dilectissime fili laurenti quantum tua eruditione delector, quantumque te esse cupiam sapientem, non ex eorum numero de quibus dicitur ubi sapiens ubi scriba ubi conquisitor huius seculi. Nonne stultam fecit deus sapientiam huius mundi. sed ex eorum numero de quibus dictum est Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum. et quales vult esse apostolus quibus dicit. Volo autem vos sapientes quidem esse in bono simplices autem in malo. Sicut autem nemo a se ipso esse ita etiam nemo a se ipso esse sapiens potest. sed illo illustrante de quo scriptum est. Omnis sapientia a domino deo est. II

Hominis autem sapientia pietas est. habes autem hoc in libro iob. Nam ibi legitur quod ipsa sapientia dixerit homini. Ecce pietas est sapientia. Si autem queras quam dixerit eo loco pietatem distinctius reperies in greco theosebian quod est dei cultus. Dicitur enim pietas etiam et aliter id est eusebian. quo nomine significatur bonus cultus. quamvis et hoc potissime referatur ad colendum deum. sed nihil est commodius illo nomine quo evidenter dei cultus

expressum est, sed quid est hominis sapientia dicitur. Queris ne aliquid dici breviter, qui queris a me ut breviter magna dicantur. An forsitan et desideras breviter explicari atque in sermone brevi colligi quo modo sit colendus deus. Ca^m iii

Hic si respondero fide, spe, caritate colendum deum, profecto responsurus es brevius hoc dici quam velles, ac deinde petiturus ea tibi breviter explicari que ad singula tria ista pertineant, quid credendum, quid sperandum, quid amandum sit. Quod cum fecero ibi erunt omnia illa que in epistola tua consulendo posuisti, quorum exemplum si penes te est, facile est ut ea revolvas et relegas; si autem non est, commemorante me relegas. iiii

Vis autem tibi, ut scribis, librum a me fieri quem enchiridion, ut dicunt, habeas et de tuis manibus non recedat, continens postulata, id est quid sequendum maxime, quid propter diversas precipue hereses sit fugiendum, in quantum racio pro religione contendat, vel quid in racione non veniat cum fides sola sit, quid primum, quid ultimum teneatur, que tocius diffinicionis summa sit, quod certum propriumque fidei catholice fundamentum. Hec omnia que requiris procul dubio scies diligenter sciendo quid credi, quid sperari debeat, quid amari. Hec enim maxime, immo vero sola in religione sequenda sunt. Huic qui contradicit aut omnino alienus a christi nomine aut hereticus est. Hec sunt defendenda racione que vel a sensibus corporis inchoata vel ab intelligencia mentis inventa. Que autem nec corporeo sensu experti sumus nec mente assequi valuimus vel valemus, eis sine ulla dubitacione credenda sunt testibus a quibus ea que divina vocari iam meruit scriptura confecta est, quos sive per corpus sive per animum divinitus adiuti vel videre vel eciam previdere potuerunt. v

Cum autem initio fidei que per dilectionem operatur imbuta fuerit mens, tendit bene vivendo eciam ad speciem pervenire, ubi est sanctis et perfectis cordibus nota et ineffabilis pulchritudo, cuius plena visio est summa felicitas. Hoc nimirum est quod requiris, quid primum, quid ultimum teneatur: inchoari fide, perfici specie. Hec et totius est summa diffinicionis. Certum vero propriumque fidei catholice fundamentum Christus est. vi

Fundamentum enim aliud, ait apostolus, nemo potest ponere preter id quod positum est, quod est Christus Ihesus. Nec ideo hoc negari debemus esse proprium fundamentum fidei catholice, quia putari potest aliquibus hereticis hoc nobiscum esse commune. Si enim diligenter que ad Christum pertinent cogitentur, nomine tenus invenitur Christus apud quoslibet hereticos qui se christianos vocari volunt, re ipsa vero non est apud eos. Quod ostendere nimis longum est, quoniam commemorande sunt omnes hereses, sive que fuerunt sive que sunt sive que esse potuerunt sub vocabulo christiano, et quam sit hoc verum per singulas quasque monstrandum, que disputacio tam multorum est voluminum ut eciam infinita videatur. vii

Tu autem enchiridion a nobis postulas, id est quod manu possit astringi, non quod armaria possit onerare. Ut igitur ad illa tria redeamus per que diximus colendum deum, fidem, spem, caritatem, facile est ut dicatur quid credendum, quid sperandum, quid amandum sit. Sed quemadmodum adversus eorum qui diversa

senciat calumpniantibus defendat. opus esset
copiosius uberiorisque doctrine est que ut
habeat non brevi enchiridion, sed grandi
manu debet impleri sed studio pectoris

VIII (attende)

Nam ecce tibi
est simbolum et dominica oracio
Quid brevius auditur vel quid legitur
aut quid facilius memorie commendatur
Quia enim de peccato genus humanum et miseria preme-
batur gravi humanum et divina indigebat
misericordia gratie dei tempus propheta predicans
ait Et erit omnis quicumque invocaverit
nomen domini salvus erit. Propter
hoc dominica oracio. Sed apostolus cum ad ipsam
graciam commendandam hoc propheticum
commemorasset testimonium continuo
subiecit. Quomodo autem invocabunt
in quem non crediderunt. Propter hoc
simbolum in istis duobus tria illa
intuere fides credit. Spes et cari-
tas orant. Sed sine fide esse non
possunt. ac per hoc et fides orat.
Propterea quippe dictum est. Quomodo
invocabunt in quem non crediderunt IX

Quid autem sperari potest quod non
creditur. Porro aliquid etiam
quod non speratur credi potest. Quis
namque fidelium penas non credit impiorum
nec tamen sperat. Et quisquis eas imminere
sibi credit. ac fugaci motu animi
exhorret. rectius timere dicitur quam sperare
Que duo quidam sic distinguens ait. Liceat
sperare timenti. Non autem ab alio
poeta virgilio quamvis meliore
recte dictum est. Hunc ergo si potui
tantum sperare dolorem. denique nonnulli
in arte gramatica verbi huius utuntur
exemplo ad ostendendam impropriam

dicendi et aiunt Sperare dixit pro
timere. Est itaque fides et malarum rerum
et bonarum quia et bona creduntur et mala
et hoc fide bona non mala. Est etiam
fides et preteritarum rerum et presencium et
futurarum. Credimus enim iam mortuum
christum quod iam preteriit. credimus sedere
ad dexteram patris quod nunc est. credi-
mus venturum ad iudicandum quod futurum
est. Item fides et suarum rerum est et aliarum
Nam et se quisque credit aliquando esse
cepisse nec fuisse utique sempiternum
et alia atque alia. nec solum de aliis
hominibus multa que ad religionem
pertinent verum etiam et de angelis credimus
Spes autem non nisi rerum bonarum
est nec nisi futurarum et ad eum perti-
nentium qui earum spem gerere perhibetur
Que cum ita sint propter has causas
distinguenda est fides a spe. sicut
vocabulo ita racionabili differencia.
Nam quod attinet ad non videre sive
que creduntur sive que sperantur.
fidei spei que commune est. In epistola
quippe ad hebreos qua teste usi
sunt illustres catholice regule de-
fensores. fides esse dicta est. convictio
rerum que non videntur. Quamvis
quando se quisque non verbis non testibus
non denique ullis argumentacionibus sed
presencium rerum evidencie dicit credidis-
se. hoc est fidem accommodasse
non ita videtur absurdus. ut non
recte reprehendatur in verbo eique dicatur.
Vidisti ergo non credidisti. Unde
putari potest non esse consequens ut
quecumque res creditur non videatur. Sed melius hanc appel-
lamus credulitatem?

laris fidem quam divina eloquia docuerunt. Cum ergo fides sit rerum que non videntur, de spe quoque apostolus ait: Spes que videtur non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus. Cum ergo bona nobis futura esse creduntur, nichil aliud quam sperantur. Iam de amore quid dicam, sine quo fides nichil prodest? Spes vero sine amore esse non potest. Denique ut ait apostolus Iacobus: Et demones credunt et contremiscunt, nec tamen sperant vel amant, sed potius quod nos speramus et amamus credendo venturum esse formidant. Propter quod beatissimus apostolus Paulus approbat diligendo fidem que per dilectionem operatur, approbat atque commendat, que utique sine spe non potest esse. Proinde nec amor sine spe est, nec sine amore spes, nec utrumque sine fide.

Cap. x

Cum ergo queritur quid credendum sit quod ad religionem pertineat, non rerum natura ita rimanda est quemadmodum ab eis quos phisicos greci vocant, nec metuendum est quemadmodum ab eisdem ne aliquid de vi et numero elementorum, de motu atque ordine et defectibus siderum, de figura celi, de generibus et naturis animalium, fruticum, lapidum, fontium, fluminum, montium, de spatiis locorum et temporum, de signis imminentium tempestatum, et alia sexcenta de his rebus quas illi vel invenerunt vel invenisse se existimant christianus ignoret, quia nec ipsi omnia reperierunt tanto excellentes ingenio, flagrantes studio, abundantes ocio, et quedam humana coniectura investigantes, quedam vero historica experientia perscrutantes, et in eis que se invenisse gloriantur plura opinantes potius quam scientes. xi

Satis est christiano rerum creatarum causam sive celestium sive terrestrium, sive visibilium sive invisibilium non nisi bonitatem creatoris credere, qui est unus deus et verus, nullamque esse naturam que non aut ipse sit aut ab ipso, eumque esse trinitatem, patrem scilicet et filium a patre genitum et spiritum sanctum ab eodem patre et filio procedentem, sed unum eundemque spiritum et patris et filii. xii

Ab hac summe et equaliter et immutabiliter bona trinitate creata sunt omnia, nec summe nec equaliter nec immutabiliter bona, sed tamen bona etiam singula, simul vero universa bona valde, quia ex omnibus consistit universitatis quedam admirabilis pulchritudo.

In qua etiam illud latitudo xiii quod malum dicitur bene ordinatum et loco suo positum eminentius commendat bona ut magis placeant et laudabiliora sint dum comparantur malis. Neque enim deus omnipotens, quod et infideles fatentur, rerum cui summa potestas, cum summe bonus sit, ullo modo sineret mali esse aliquid in operibus suis, nisi usque adeo esset omnipotens et bonus ut bene faceret et de malo. Quid est autem aliud quod malum dicitur nisi privatio boni? Nam sicut corporibus animalium nichil est aliud morbis et vulneribus affici quam sanitate privari, neque enim id agitur cum adhibetur curatio ut mala ista que inerant, id est morbi et vulnera, recedant hinc et alibi sint, sed utique ut non sint.

cum illa substantia sit carnalis substan-
ne vitium est, cum vulnus aut morbus
cum caro sit ipsa substantia. Profecto
aliquod bonum est cui accidunt ista mala,
id est privationes eius boni quod dicitur
sanitas. Ita et animorum quecumque
sunt vitia, naturalium sunt privationes
bonorum. Que cum sanantur non alico
transferuntur, sed ea que ibi erant nusquam
erunt, quando in illa sanitate non erunt. xiiii

xiiii N aturae igitur omnes quoniam
naturarum prorsus omnium conditor
summe bonus est, bone sunt. Sed
quia non sicut earum conditor summe et
incommutabiliter bone sunt, ideo in
eis et minui bonum et augeri potest.
Sed bonum minui malum est, quamvis
quantumcumque minuatur, remaneat aliquid
necesse est si adhuc natura est unde natura
sit. Neque enim si qualiscumque et quantu-
lacumque natura est, consumi bonum
quo natura est, nisi et ipsa consumatur
potest. Merito quippe natura incor-
rupta laudatur. Porro si et incor-
ruptibilis sit, que corrumpi omnino
non possit, multo est procul dubio lau-
dabilior. Cum vero corrumpitur, ideo
malum est eius corruptio, quia eam qualicumque
privat bono. Nam si nullo privat,
non nocet. ^nocet autem adimendo bonum.
Quamdiu itaque natura corrumpitur, inest
ei bonum quo privetur. Ac per hoc si
nature aliquid remanebit quod iam
corrumpi nequeat, profecto natura incor-
ruptibilis erit, et ad hoc tam mag-
num bonum corruptione perveniet.
At si corrumpi non desinet, nec bonum
utique habere desinet quo eam possit
privare corruptio. Quam si penitus
totamque consumpserit, ideo nullum
bonum inerit, quia natura nulla erit.
Quocirca bonum consumere corruptio
non potest nisi consumendo naturam. Omnis
ergo natura bonum est: magnum si corrumpi
non potest, parvum si potest. Negari
tamen bonum esse nisi stulte atque imperite prorsus
non potest. Que si corruptione consumitur,
nec ipsa corruptio remanebit, nulla
ubi esse possit subsistente natura. xv

A c per hoc nullum est quod dicitur
malum si nullum sit bonum.
Sed bonum omni malo carens inte-
grum bonum est. Cui vero inest ma-
lum, vitiatum vel vitiosum bonum
est, nec malum umquam potest esse ullum
ubi est bonum nullum. Unde res mira
conficitur, ut quia omnis natura inquantum
natura est bonum est, nichil aliud dici vi-
deatur, cum vitiosa natura mala esse
dicitur, nisi malum esse quod bonum est, nec
malum esse nisi quod bonum est, quoniam omnis
natura bonum est. Nec res aliqua mala
esset si res ipsa que mala est natura
non esset. Non igitur potest esse malum
nisi aliquod bonum. Quod cum dici vi-
deatur absurde, connexio tamen ratiocina-
tionis huius velut inevitabiliter nos
compellit hoc dicere. Et cavendum est ne
incidamus in illam sententiam propheticam
ubi legitur: Ve his qui dicunt quod
bonum est malum, et quod malum est bonum,
qui dicunt tenebras lucem et lucem te-
nebras, qui dicunt dulce amarum et amarum
dulce. xvi

E t tamen dominus ait: Malus homo de
malo thesauro cordis sui pro-
fert mala. Quid est malus homo nisi
mala natura, quia homo natura est?
Porro si aliquod bonum homo est, quia natura
est, quid est malus homo nisi malum

bonum. Cum sint duo ista discerni-
mus inuenimus nec ideo malum
quia homo est, nec ideo bonum quia
iniquus est. Sed bonum quia homo, ma-
lum quia iniquus. Quicumque ergo
dicit malum esse hominem esse, aut bo-
num esse iniquum esse, ipse incidit in
propheticam istam sentenciam: Ve illis
qui dicunt quod bonum est malum et
quod malum est bonum. Opus enim dei
culpat quod est homo, et laudat vi-
cium hominis quod est iniquitas. Omnis
itaque natura etsi viciosa est in quantum na-
tura est bona est, in quantum viciosa est
mala est. xvii

c xvii Quapropter in his contrariis
que bona et mala vocantur
illa dialecticorum regula deficit qua
dicunt: Nulli rei duo simul inesse contraria.
Nullus enim aer simul est lucidus et
tenebrosus, nullus cibus aut potus
simul est dulcis et amarus. Nullum
corpus simul ubi album ibi et nigrum, nullum
simul ibi deforme ubi formosum.
Et hoc in multis ac pene in omnibus
contrariis reperitur ut in una
re simul esse non possint. Cum
igitur bona et mala nullus ambigat
esse contraria, non solum simul esse non possunt,
sed mala omnino sine bonis et
nisi in bonis esse non possunt, quamvis bona
sine malis esse ~~non~~ possint. xviii

Potest enim homo vel ange-
lus non esse iniustus; iniustus
autem non potest esse nisi homo vel an-
gelus. Et bonum est quod homo, bonum
quod angelus, malum quod iniustus. Et
hec duo contraria ita simul sunt, ut
si bonum non esset prorsus nec malum
esse potuisset, quia non modo ubi
consisteret, sed unde oriretur corrup-
cio non haberet, nisi esset quod corrumpe-
retur; quod nisi bonum esset nec corrumperetur,
quia nichil est aliud corrupcio quam boni
exterminacio. Ex bonis igitur
mala orta sunt, et nisi in aliquibus
bonis non sunt. Nec erat unde
oriretur ulla mali natura. Nam si esset
in quantum natura esset, profecto bona
esset: et aut incorruptibilis natura
magnum esset bonum, aut eciam natura
corruptibilis nullo modo esset nisi
aliquod bonum, quod bonum corrumpendo
posset ei nocere corrupcio. xix

Sed cum mala ex bonis orta esse
dixerimus, non putetur hoc dominice c xix
sentencie refragari, qua dicit: Non
potest arbor bona fructus malos facere.
Non potest enim, sicut veritas dicit,
uva colligi de spinis, quia non
potest uva nasci de spinis. Sed
ex bona terra et vites nasci posse
videmus et spinas. Et eodem modo
tamquam arbor mala fructus ~~malos~~
bonos, id est opera bona non potest facere
mala voluntas; sed ex bona hominis
natura oriri voluntas et bona potest et mala.
Nec fuit prorsus unde primitus oriretur
voluntas mala, nisi ex angeli et
hominis natura bona. Quod et ipse dominus
in eodem loco ubi de arbore et fructi-
bus loquebatur apertissime ostendit.
Ait enim: Aut facite arborem bonam
et fructum eius bonum, aut facite ar-
borem malam et fructum eius malum,
satis admonens ex arbore quidem bona
malos aut ex mala bonos nasci
fructus non posse, ex ipsa tamen
terra cui loquebatur utramque oriri

Capitulum xx

posse arborem xx

Que cum ita sint quando nobis Maronis ille versus placet. Felix qui potuit rerum cognoscere causas. Non nobis videatur ad felicitatem consequendam pertinere si sciamus causas magnarum in mundo corporalium motuum que abditissimis nature sinibus occuluntur. Unde tremor terris quo maria alta tumescant obicibus ruptis rursusque in se ipsa residunt et cetera huiusmodi. Sed bonarum et malarum rerum causas nosse debemus. Et id hactenus quatenus eas homini in hac vita erroribus erumnisque plenissima ad easdem errores et erumpnas evadendas nosse conceditur. Ad illam quippe felicitatem tendendum est ubi nulla quatiamur ubi nulla quatiamur erumpna nullo errore fallimur. Nam si cause corporalium motuum noscende nobis essent nullas magis nosse quam nostre valitudinis deberemus. Cum vero eis ignoratis medicos querimus, quis non videat quam de secretis celi et terre nos lateat quanta sit patientia nesciendo. xxi

Quamvis cavendus error sit quanta possumus cura cavendus sit non solum in maioribus verum etiam in minoribus rebus. nec nisi rerum ignorantia possit errari. non tamen est consequens ut continuo erret quisquis aliquid nescit, sed quisquis se existimat scire quod nescit. Pro vero quippe approbat falsum quod erroris proprium est. Verumtamen in qua re quisque erret interest plurimum. Nam in una eademque re et nescienti sciens et erranti non errans recta ratione preponitur. In diversis autem rebus id est cum iste sciat alia ille alia, et iste utiliora ille minus utilia vel etiam noxia, quis non in eis que ille scit preferat ei nescientem? Sunt enim quedam que nescire quam scire melius est.

Item nonnullis Est xxij errare profuit aliquando sed in via pedum non in via morum. Nam nobis accidit ut in quodam bivio falleremur et non iremus per eum locum ubi opperiens transitum nostrum Donatistarum manus armata subsederat. atque ita factum est ut eo quo tendebamus per devium circuitum veniremus, cognitisque insidiis eorum nos errasse gratularemur atque inde gratias ageremus deo. Quis ergo sic errantem viatorem errantem non erranti latroni preponere dubitaverit. Et fortasse ideo apud illum summum poetam loquitur quidam miser amator: Ut vidi ut perii ut me malus abstulit error. quia est et error bonus qui non solum nichil obest verum etiam prosit aliquid. xxiij

Sed diligentius considerata veritate cum nichil aliud sit errare quam verum putare quod falsum est falsumque quod verum est vel certum habere pro incerto incertumve pro certo sive falsum sive sit verum, idque tam sit in animo deforme atque indecens quam pulchrum et decorum esse sentimus vel in loquendo vel in assentiendo

est, est; non, non. Profecto et hominum
vita est ista misera quam vivi-
mus, quod ei nonnumquam ut non amit-
tatur error est necessarius. Absit ut tal-
is sit vita illa ubi veritas est anime nostre
ipsa veritas vita, ubi nemo fallit,
fallitur nemo. Hic autem homines fallunt
et falluntur, miserioresque sunt cum
mentiendo fallunt quam cum mentientibus
credendo falluntur. Usque adeo tamen ratio-
nabilis natura refugit falsitatem
et quantum potest devitat errorem
ut falli eciam nolint quicumque amant
fallere. Non enim sibi qui mentitur
videtur errare, sed alium in errorem
mittere credentem sibi. Et in ea re
quidem non errat quam mendacio conte-
git, si novit ipse quid verum sit, sed
in hoc fallitur quod putat sibi suum non
obesse mendacium, cum magis facienti
quam pacienti obsit omne peccatum. Verum
hic difficillima et latebrosissima
gignitur questio, de qua iam grandem
librum, cum respondendi necessitas nos
urgeret, absolvimus: utrum ad officium
hominis iusti aliquando pertineat mentiri. xxiiii

Nonnulli enim eo usque progrediuntur
ut et peierare et de rebus
ad dei cultum pertinentibus ac de ipsa
dei natura falsum aliquid dicere nonnumquam
bonum piumque opus esse contendant. Michi
autem videtur peccatum esse omne mendacium,
sed multum interesse quo animo et ~~de~~ de quibus
rebus quisque mentiatur. Non enim sic
peccat ille qui consulendi quomodo ille qui
nocendi voluntate mentitur; aut
vero tantum nocet qui viatorem
mentiendo in diversum iter mittit
quantum ille qui viam vite mendacio
fallente depravat. Nemo sane mentiens
iudicandus est qui dicit falsum quod
putat verum, quia quantum in ipso
est non fallit ipse sed fallitur. Non
ita mendacii sed aliquando temeritatis
arguendus est qui falsa incaute
credita aut pro veris habet. Potiusque
e contrario quantum in ipso est ille men-
titur qui dicit verum quod falsum putat.
Quantum enim ad animum eius attinet,
quia non hoc quod sentit dicit, ~~nec ullo~~
~~liber est a mendacio~~, non verum dicit
quamvis inveniatur esse verum quod dicit;
nec ullo modo liber est a mendacio qui
ore nesciens verum loquitur, sciens autem
voluntate ~~loquitur~~ mentitur. Non
consideratis itaque rebus ipsis de quibus
aliquid dicitur, sed sola intentione dicentis
melior est qui nesciens falsum
dicit, quoniam id verum putat, quam qui
mentiendi animum sciens gerit, verum
nesciens esse quod dicit. Ille namque
aliud non habet in animo, aliud in
verbo; huic vero qualecumque sit
per seipsum quod ab eo dicitur, aliud
tamen clausum in pectore, aliud
in lingwa ~~pecor~~ promptum est,
quod malum est proprium mentientis. xxv

In ipsarum autem quod dicitur
consideratione rerum tantum
interest quam in re quisque fallatur
sive mentiatur, ut cum falli quam mentiri
minus sit malum quantum pertinet ad
hominis voluntatem, tamen longe
sit tolerabilius in hiis que a reli-
gione sunt seiuncta mentiri quam in
hiis sine quorum fide vel noticia deus
coli non potest falli, ut in pluribus ap-
paret. Quid enim iudicia investigabitur quod

ut illustretur exemplis. Intue-
amini quale sit si quispiam dum
mentitur vivere ~~credat~~ aliquem
nunciet mortuum, et alius dum fallitur
credat ipsi ipsum pro quamlibet
longa ipsa mentiatur. Nonne nisi
metui, quod isto modo falli incomparabi-
liter praestat multoque minoris mali
est quam alium errorem alicui inducere
quam in ipsum ab aliquo induci. xvii

In quibusdam ergo rebus
magno, in quibusdam
parvo, in quibusdam nullo malo,
in quibusdam nonnullo bono falli-
mur. Nam magno malo fallitur
homo cum hoc non credit quod ad
vitam eternam vel hoc credit quod ad
mortem ducit eternam. Parvo autem
malo fallitur qui falsum pro
vero approbando incidit in aliquas
molestias temporales, quibus tamen
adhibita fidelis sapientia convertit
eas in usum bonum. Ut si quisquam
bonum hominem putando qui malus
est, ab eo patiatur aliquid mali.
Qui vero malum hominem ita bonum
credit ut nichil ab eo mali patia-
tur, nullo malo fallitur. Nec in eum cadit ipsa
prophetica detestatio. Ve illis qui dicunt
quod bonum est malum et quod malum est
bonum. De ipsis enim rebus quibus
homines mali sunt, non de hominibus
dictum intelligendum est. Unde qui ad-
ulterium dicit bonum, recte arguitur
illa prophetica voce. Qui vero ipsum
hominem dicit bonum quem castum putat
et nescit adulterum, non in doctrina
rerum bonarum et malarum sed in occultis
humanorum fallitur morum, vocans eum
bonum in quo putat esse quod novit

bonum et dicens malum adulterium
et bonum castum. Sed hunc bonum dicens
nesciendo adulterum non esse castum.
Porro si per errorem ~~sed~~ evadit
quispiam perniciem sicut superius dixi
nobis in itinere contigisse, etiam ali-
quid boni homini confert error.
Sed cum dico in quibusdam rebus nullo
malo aliquem, vel nullo etiam bono
falli, non ipsum errorem dico nullum
malum vel nullum bonum, sed malum
quo non venitur, vel bonum quo perve-
nitur errando, id est ex ipso errore quid
non eveniat vel quid proveniat. Nam
et ipse per se ipsum error, aut magnum
in re magna vel parvum in re parva,
semper est malum. Quis enim nisi
errans malum neget, approbare falsa
pro veris, aut improbare vera pro fal-
sis, aut habere certa pro incertis
aut incerta pro certis. Sed aliud
est bonum hominem putare qui malus
est, quod est erroris, et aliud est ex
hoc malo aliud malum non pati,
si nichil noceat homo malus qui
putatus est esse bonus. Et rursus aliud
est ipsam viam putare que non est ipsa,
et aliud est ex hoc erroris malo
aliquid boni consequi, velut ab
insidiis malorum hominum liberari. xviii

Nescio sane utrum etiam huius-
modi errores, cum homo de ma-
lo homine bene sentit qualis sit
nesciens, aut pro eis que per sensus
corporis capimus occurrunt nobis similia
que spiritu tamquam corpore, aut corpore
tamquam spiritu sentiuntur, quale

putabat esse beatum apostolum petrum
quando se existimabat visum vi-
dere repente de claustris et vinculis
liberatum per angelum sanctum. aut
in ipsis rebus corporeis lene putatur
esse quod asperum est vel dulce quod ama-
rum. aut bene olere quod putridum
est. aut tonare cum reda transit.
aut illum esse hominem cum alius sit quando
duo simillimi sibi sunt quod in ge-
minis sepe contingit. unde ait
quidam. ille gratusque parentibus error
et cetera talia etiam pro certo discernenda
sint. Hec questio nodosissima que
homines acutissimos achademicos
torsit. nunc michi enodanda sus-
cepta est utrum aliquid sapiens de-
beat approbare ne incidat in
errorem si pro veris approba-
verit falsa. cum omnia sicut affirmant
vel occulta sint vel incerta. unde
tria confeci volumina in initio con-
versionis mee ne impedimento
nobis esset que tamquam in ostio contra-
dicebat. Et utique fuerat removenda
desperatio inveniende veritatis. que
illorum videtur argumentationibus robo-
rari. Apud illos ergo omnis error
putatur esse peccatum. quod vitari non
posse contendunt. nisi omnis suspendatur
assensio. Errare quippe dicunt eum
quisquis assentitur incertis nichilque
certum esse in hominum visibus propter
indiscretam similitudinem falsi etiam
si quod videtur forte sit verum. acutis-
simis quidem sed impudentissimis
conflictionibus disputant. Apud nos

autem iustus ex fide vivit. At si tollatur
assensio fides tollitur. quia sine assensi-
one nichil creditur. et sunt vera quamvis
non videantur. que nisi credantur ad vi-
tam beatam que non nisi eterna est
non potest perveniri. Cum istis vero
utrum loqui debeamus ignoro. qui
non solum victuros in eternum sed nec
in presentia se vivere sciunt. immo
nescire se dicunt quod nescire non possunt.
Neque enim quemquam sinitur se nescire
vivere. quandoquidem si non vivit non potest
aliquid vel nescire. quoniam non solum
scire verum etiam nescire viventis est.
Sed videlicet non assentiendo quod
vivant cavere sibi errorem videntur
cum etiam errando convincantur vivere
quoniam non potest qui non vivit errare.
Sicut ergo nos vivere non solum
verum sed etiam certum est. ita vera
et certa sunt multa quibus non
assentiri absit ut sapientia potius
quam dementia nominanda sit. xxiiij

In quibusdam autem rebus
nichil interest ad capessen-
dum regnum dei utrum credantur
an non vel utrum vera sive sint
sive putentur an falsa. In istis
errare. id est aliud pro alio putare
non arbitrandum est esse peccatum.
aut si est minimum esse atque levis-
simum. Postremo qualecumque illud et
quantumcumque sit. ad illam viam
non pertinet qua imus ad deum
que via fides est Christi. que per dilectionem
operatur. Neque enim ab hac via devi-
abat geminis filiis gratus ille
parentibus error. aut ab hac
via deviabat apostolus petrus cum

se existimans visum videre aliud
pro alio sibi putabat. ut a corporum
imaginibus in quibus se esse arbitra-
batur vera in quibus erant corpora
non discerneret nisi cum ab illo
angelo per quem erat liberatus ab-
recedebat scessit. vel ab hac via Iacob pa-
triarcha qui viventem filium a bestia
credebat occisum. in his atque
huiusmodi falsitatibus salva fide
quam in deum habemus fallimur. et
via non relicta que ad illum nos ducit
erramus. Qui errores etiam
si peccata non sunt. tamen in malis huius
vite deputandi sunt. que ita subiec-
ta sunt vanitati ut approbentur
hic pro veris falsa. respuantur
vera pro falsis. teneantur
incerta pro certis. Quamvis enim
hec ab ea fide absint per quam
vera certaque ad eternam beatitudi-
nem tendimus ab ea tamen miseria
non absunt in qua adhuc sumus. Nul-
lo quippe falleremur in aliquo
vel animi vel corporis sensu. si iam
vera illa atque perfecta felicitate frue-
remur.

Lemma xxi

Porro autem omne mendacium ideo dicen-
dum est esse peccatum. quia homo non
solum quando scit ipse quid verum sit. sed
etiam si quando errat et fallitur. sicut
homo hoc debet loqui quod animo
gerit. sive sit illud verum. sive putetur
et non sit. Omnis autem qui mentitur contra
id quod animo sentit loquitur voluntate
fallendi. Et utique verba propterea
sunt instituta non per que se invicem
homines fallant. sed per que in alterius
quisque notitiam cogitationes suas
perferat. Verbis ergo uti ad fallaciam
non ad id quod sunt instituta peccatum est.

xxi

Nec ideo ullum mendacium
putandum est non esse peccatum
quia possumus aliquando prodesse
mentiendo. Possumus enim et
furando aliquando prodesse si pauper
cui palam datur sentit commodum.
et si dives cui clam tollitur non
sentit incommodum. Nec ideo tale
furtum quisquam dixerit non esse peccatum.
Possumus et in adulterando pro-
desse si aliqua nisi ad hoc ei consen-
tiatur appareat amando moritu-
ra. et si vixerit penitendo purgatura
nec ideo propterea negabitur tale
adulterium esse peccatum. Si autem nobis me-
rito placet castitas. quid offendit
veritas ut propter alienam utilitatem
illa non violetur adulterando. et
violetur ista mentiendo. Plurimum
quidem ad bonum profecisse homines qui
non nisi pro salute hominis mentiuntur
non est negandum. sed in eorum tali
profectu merito laudatur. vel etiam
temporaliter remuneratur beni-
volentia non fallacia. Que ut
ignoscatur satis est non ut etiam
predicetur. maxime in heredibus
testamenti novi quibus dicitur sit in ore
vestro est est. non non. quod enim amplius
est a malo est. Propter quod malum
quia subrepere in hac mortalitate
non desinit. etiam ipsi coheredes
Christo dicunt. dimitte nobis debita

Causa xxii

xxxi His itaque pro brevitatis ne- xxxi
cessitate tractatis, cum causas
sint cognoscende rerum bo-
narum et malarum, quantum vie satis
est que nos ducat ad regnum
ubi erit vita sine morte, sine
errore veritas, sine perturbatione fe-
licitas. Nequaquam dubitare debemus
rerum que ad nos pertinent bonarum causam
non esse nisi bonitatem dei, malarum
vero ab immutabili bono deficien-
tem boni mutabilis voluntatem
prius angeli, postea hominis. xxxii

Hoc primum est creature
rationalis malum, id est prima
privatio boni. Deinde iam iam etiam
nolentibus subintravit ignorantia
rerum agendarum et concupiscentia noxiarum,
quibus comites subinferuntur error
et dolor. Que duo mala cum
imminentia sentiuntur, ea fugitantis
animi motus vocatur metus. Porro
animus cum adipiscitur concupita
quamvis perniciosa et inania, quoniam
id errore non sentit, vel delectatione
morbida vincitur, vel vana etiam
letitia ventilatur. Ex his morborum
non ubertatis sed indigentie tamquam
fontibus omnis miseria nature ra-
Que tamen tionalis emanat. xxxiii
natura in malis suis non
potuit amittere beatitudinis appe-
titum. Verum hec mala communia sunt
hominum et angelorum pro sua malitia
domini iusticia dampnatorum. Sed
homo habet et penam propriam, qui
etiam corporis morte punitus est. Mor-
tis ei quippe supplicium deus commi-
natus fuerat si peccaret, sic eum
munerans libero arbitrio ut tamen
regeret imperio, terreret exitio, atque
in paradisi felicitate tamquam in umbra
vite unde iustitia custodita in melio-
ra conscenderet collocavit. xxxiiii

Hinc post peccatum exul effectus xxxiiii
stirpem quoque suam quam peccando
in se tamquam in radice vitiaverat
pena mortis et dampnationis obstrinx-
it, ut quicquid prolis ex illo et simul
dampnata per quam peccaverat coniuge
per carnalem concupiscentiam, in qua inobe-
dientie pena similis retributa est,
nasceretur, traheret originale peccatum,
quo traheretur per errores doloresque
diversos ad illud extremum cum deserto-
ribus angelis vel corruptoribus et pos-
sessoribus et consortibus suis sine
fine supplicium. Sic per unum hominem
peccatum intravit in mundum et per peccatum
mors, et ita in omnes homines per-
transiit in quo omnes peccaverunt. Mun-
dum quippe appellavit eo loco
apostolus universum genus humanum.
Ita ergo se res habebat. xxxv xxxv

Iacebat in malis vel etiam
volvebatur et de malis in ma-
la precipitabatur totius humani
generis massa dampnata, et ad-
iuncta parti eorum qui peccaverunt an-
gelorum luebat impie desertionis
dignissimas penas. Ad iram
quippe dei pertinet iustam quicquid ceca
et indomita concupiscentia faciunt libenter
mali, et quicquid manifestis apertisque
penis patiuntur inviti, non sane cre-
atoris desistente bonitate et malis
angelis subministrare vitam vivacem

potentia. quia subministratio si auferetur interibunt. et hominum quorum de propagine viciata dampnataque nascentium formare semina et animare et ordinare membra per temporum etates. per locorum spacia vegetare sensus. alimenta donare. Melius enim iudicavit de malis benefacere quam mala nulla esse permittere. Et siquidem in melius hominum reformationem nullam prorsus esse voluisset. sicut impiorum nulla est angelorum. nonne merito fieret ut natura que deum deseruit. que preceptum sui creatoris quo facillime custodire posset sua male utens potestate calcavit. atque transgressa est que in se sui creatoris imaginem ab eius lumine contumaciter aversa violavit que salubrem servitutem ab eius legibus male libero abrupit arbitrio universa in eternum desereretur ab eo pro suo merito penam penderet sempiternam. Plane ita faceret si tantum iustus non etiam misericors esset suamque indebitam misericordiam multo evidentius in indignorum potius liberatione monstraret. xxvi

Angelis igitur aliquibus impia superbia deserentibus deum et in huius aeris imam caliginem de superna celestis habitationis deiectis. residuus numerus angelorum in eterna cum deo beatitudine et sanctitate permansit. Neque enim ab uno angelo lapso atque dampnato ceteri propagati sunt. ut eos sicut homines originale malum obnoxie successionis omnes vinculis obligaret. atque universos traheret ad debitas penas. Sed eo qui dyabolus factus est elato cum sociis impietatis. et ipsa cum eis elatione damnato ceteri pia obedientia domino coheserunt accipientes etiam quod illi non habuerunt certam scientiam qua essent de sua sempiterna et numquam casura stabilitate securi. Placuit itaque universitatis creatori atque moderatori deo ut quoniam non tota multitudo angelorum deum deserendo perierat. ea que perierat in perpetua perditione remaneret. Que autem cum deo illa deserente perstiterat. de sua certissime cognita semper futura felicitate securi gauderet. Cap^m xxvii

Alia vero creatura rationalis que in hominibus erat quoniam peccatis atque suppliciis et originalibus et propriis tota perierat. ex eius parte reparata quod angelice societati ruina illa diabolica minuerat suppleretur. Hoc enim promissum est resurgentibus sanctis. quod erunt equales angelis dei. Ita superna ierusalem mater nostra civitas dei nulla civium suorum numerositate fraudabitur aut uberiori etiam copia fortasse regnabit. Neque enim numerum aut sanctorum hominum aut immundorum spirituum vel demonum novimus. in quorum locum succedentes filii sancte matris que sterilis apparebat in terris in ea pace

de quibus illi rendentur sine ullo tempore
termino permanebit. Si illa sancti-
tas numeris sive que est sive que
futura est in contemplatione est eius ar-
tificis qui vocat ea que non sunt
tamquam ea que sunt: ac in mensura
et numero et pondere cuncta dispo-
nit. Hec ipsa pars generis humani cui
liberationem deus et regnum promisit
eternum. Sed numquid meritis operum suorum
reparari potest? Absit. Quid enim boni
operatur perditus nisi quantum fuerit
a perditione liberatus? Numquid libero
voluntatis arbitrio? et hoc absit. xxx viii

Nam libero arbitrio male
utens homo et se perdidit
et ipsum. Sicut enim qui se occidit
utique vivendo se occidit. Sed se occi-
dendo non vivit nec seipsum poterit
resuscitare cum occiderit. Ita cum
libero peccaretur arbitrio victore
peccato amissum est et liberum arbitrium.
A quo enim quis devictus est huic
et servus addictus est. Petri apostoli
est ista sententia. Que cum vera sit
qualis queso potest servi addicti libertas
esse nisi quando eum peccare delectat?
Liberaliter enim servit qui sui domini vo-
luntatem libenter facit. Ac per hoc
ad peccandum liber qui peccati servus
est. Unde ad iuste faciendum liber non
erit nisi a peccato liberatus esse iusticie
ceperit servus. Ipsa est vera libertas
propter recti facti leticiam, simul et
pia servitus propter precepti obedien-
tiam. Sed ad bene faciendum ista libertas
unde erit homini addicto et vendito

nisi redimat cuius illa vox est:
Si vos filius liberaverit tunc vere
liberi eritis. Quod antequam fieri in
homine incipiat, quomodo quisquam
de libero arbitrio in bono glo-
rietur opere qui nondum est liber
ad operandum bene, nisi se vana
superbia inflatus extollat? Quam
cohibet apostolus dicens: Gratia
salvi facti estis per fidem. xxxix

Et ne ipsam sibi saltem fidem
sic arrogarent ut non
intelligerent divinitus esse donatam,
sicut idem apostolus alio loco dicit
se ut fidelis esset misericordiam consecutum,
hic quoque adiunxit atque ait: Et hoc non
ex vobis, sed donum dei est, non
ex operibus ne forte quis extollatur.
Et ne putaretur fidelibus bona
defutura opera, rursus adiunxit:
Ipsius enim sumus figmentum creati
in Christo Iesu in operibus bonis que
preparavit deus ut in illis ambulemus.
Tunc ergo efficimur vere liberi cum
deus nos fingit, id est format
et creat, non ut homines quod iam
fecit, sed ut boni homines simus, quod nunc gratia sua facit ut simus
in Christo nova creatura, secundum quod dictum
est: Cor mundum crea in me
deus. Neque enim cor eius quantum
pertinet ad naturam cordis humani
nondum iam creaverat deus. xl

Item ne quisquam etsi non
de operibus de ipso glorietur
voluntatis arbitrio tamquam ab
ipso incipiat meritum cui tamquam
debitum reddatur premium bene operandi
ipsa libertas, audiat eundem gratie

prementem dicentem. Deus est enim qui
operatur in nobis et velle et
operari pro bona voluntate. Et
alio loco. Igitur non volentis neque
currentis sed miserentis est dei.
Dum procul dubio si homo eius est
etatis ut ratione iam utatur non
possit credere sperare diligere
nisi velit. nec pervenire ad palmam
superne vocationis dei nisi voluntate
cucurrerit. Quomodo ergo non vo
lentis neque currentis sed ... et ipsa
voluntas sicut scriptum est a
domino preparatur. Alioquin si propterea
dictum est Non volentis neque
currentis sed miserentis dei quia ex
utroque fit id est et voluntate
hominis et misericordia dei. ut sic dictum
accipiamus quasi non volentis neque
currentis sed miserentis dei est
tamquam diceretur non sufficit sola
voluntas hominis si non sit etiam
misericordia dei. Non ergo sufficit sola
misericordia si non sit etiam volun
tas hominis. Ac per hoc si recte est
dictum non volentis hominis sed mi
serentis est dei quia id voluntas
hominis sola non implet. cur non
e contrario recte dicitur non miserentis
dei sed volentis est hominis quia id
misericordia dei sola non implet. Porro
si nullus christianus dicere audebit
non miserentis dei sed volentis
est hominis ne apostolo apertissime
contradicat. Restat ut propterea recte
dictum intelligatur non volentis

neque currentis sed miserentis est
dei. ut totum deo detur qui hominis
bonam voluntatem et preparat ad
iuvandam et adiuvat preparatam.
Precedit enim bona voluntas hominis mul
ta dei dona sed non omnia. Que
autem non precedit ipsa in eis est
et ipsa. Nam utrumque legitur in
sanctis eloquiis. et misericordia eius preve
niet me. et misericordia eius
subsequetur me. Nolentem prevenit ut
velit. volentem subsequitur ne
frustra velit. Cur enim admonemur
orare pro inimicis nostris utique
nolentibus bene vivere nisi ut deus
operetur in illis et velint. Item
cur admonemur petere ut accipi
amus nisi ut ab illo fiat quod
volumus a quo factum est ut velimus.
Oramus ergo pro inimicis nostris ut
misericordia dei preveniat eos sicut prevenit
nos. Oramus autem pro nobis
ut misericordia eius subsequatur nos. rh

Tenebatur itaque iusta damp
natione genus humanum
et omnes erant ire filii. de
qua ira scriptum est. quia omnes dies nostri
defecerunt. et in ira tua defecimus
anni nostri sicut aranea medita
buntur. De qua ira dicit etiam
Job. Homo natus de muliere
brevis vite et plenus ire. De qua
ira dicit et dominus Ihesus. Qui cre
dit in filium habet vitam eternam
qui autem non credit in filio non
habebit vitam eternam. sed ira dei

manet super ipsum. Non ait veniet
sed manet. Cum hac quippe origine
homo nascitur. Unde dicit apostolus
Fuimus enim et nos natura filii ire
sicut et ceteri. In hac ira cum
essent homines per originale peccatum
tanto gravius et perniciosius quanto
maiora et plura insuper addide-
runt. necessarius erat mediator
id est reconciliator qui hanc iram
sacrificii singularis cuius erant
umbre omnia sacrificia legis et prophe-
tarum oblatione placaret. Unde
dicit apostolus Si enim cum inimici esse-
mus reconciliati sumus deo per
mortem filii eius multo magis recon-
ciliati nunc in sanguine eius salvi
erimus ab ira per ipsum. Cum autem
deus irasci dicitur non eius signi-
ficatur perturbatio qualis est in animo
irascentis hominis sed ex humanis
motibus translato vocabulo vindicta
eius que non nisi iusta est ire no-
men accepit. Quod ergo per mediatorem
reconciliamur deo et accipimus spiritum
sanctum ut ex inimicis efficiamur
filii. quotquot enim spiritu dei aguntur
hii filii dei sunt. hec est gratia dei
per ihesum christum dominum nostrum xlii

De quo mediatore longum
est ut quanta dignum est
tanta dicantur. quamvis ab homine
digna dici non possint. Quis
enim hoc solum congruentibus verbis
explicet. quod verbum caro factum
est et habitavit in nobis. ut deum
crederemus dei patris omnipotentis
unicum filium natum de spiritu sancto
et virgine maria. Ita verbum
quippe caro factum est a divi-
nitate carne suscepta. non
in carnem divinitate mutata.
Carnem quippe hic hominem
debemus accipere. a parte totum
significante sicut dictum
est. quoniam ex operibus legis non
iustificabitur omnis caro. id est
omnis homo. Tam nihil humane
nature in illa susceptione fas
est dicere defuisse. sed nature huma-
ne ab omni peccati nexu libere
omnimodo. non qualis de utroque sexu
nascitur per concupiscentiam carnis cum obligatione
delicti cuius reatus per regeneratio-
nem diluitur. sed qualem de virgine
nasci oportebat. quem fides ma-
tris non libido conceperat. quem
si vel nascente corrumperetur
eius integritas iam non ille de virgine
nasceretur. eumque falso quod absit
natum de virgine maria tota confite-
retur ecclesia. que imitans eius matrem
cottidie parit membra eius. et
virgo est. Lege si placet de virgi-
nitate sancte marie meas litteras
missas ad illustrem virum quem
cum honore ac dilectione nomino
Volusianum xliii

Proinde christus ihesus dei
filius est et deus et homo.
deus ante omnia secula. homo in nostro
seculo. deus quia dei verbum. deus
enim erat verbum. homo autem
quia in unitatem persone accessit verbo

anima racionalis et caro. Quo cir-
ca in quantum deus est ipse et pater unum
sunt. in quantum autem homo est pater ma-
ior est illo. Cum enim esset unicus
dei filius non gratia sed natura.
ut esset plenus etiam gratia factus est et
gratia hominis filius. idemque ipse est utrumque
ex utroque unus christus. Quia cum in for-
ma dei esset. non rapinam arbitratus
est quod natura erat id est esse equalis
deo. Exinanivit autem se accipi-
ens servi formam. non amittens vel
minuens dei formam. ac per hoc
et minor est factus et mansit
equalis. utrumque unus sicut dictum
est. Sed aliud propter verbum. aliud
propter hominem. propter verbum
equalis patri. propter hominem minor
et unus dei filius. idemque hominis filius
Unus hominis filius. idemque dei filius
non duo dei filii deus et homo. sed unus
dei filius. deus sine initio. homo
a certo initio dominus noster ihesus christus. xliiii

Hic omnino granditer et
evidenter gratia dei commen-
datur. Quid enim na-
tura humana in homine christo meruit
ut in unitate persone unici filii
dei singulariter esset assumpta
Que bona voluntas. cuius boni
propositi studium. Que bona opera
precesserunt quibus mereretur iste homo
ut una fieret persona cum deo.
Numquid antea fuit homo. et
hoc ei singulare beneficium prestitum
est ut singulariter promereretur
eum deo iste homo una fieret persona.
Nempe ex quo homo esse cepit

non aliud cepit esse quam dei filius idemque
hoc unicus. et propter deum
verbum quod illo suscepto verbum
caro factum est utique deus. ut quem-
admodum est una persona quilibet
homo anima scilicet racionalis et caro ita
sit christus una persona verbum et homo
Unde nature humane tanta gloria
nullis precedentibus meritis sine
dubio gratuita. nisi quia magna hic
et sola dei gratia fideliter et sobrie
considerantibus evidenter ostenditur
ut intelligant homines per eandem
gratiam eius se iustificari a peccatis.
per quam factum est ut homo christus nullum
habere posset peccatum. xlv

Sic et angelus matrem
eius salutavit cum ei fu-
turum annunciaret hunc par-
tum inquit gratia plena. Et paulo
post invenisti ait gratiam apud deum.
Et hec quidem gratia plena et invenisse
gratiam apud deum dicitur ut domini sui
immo omnium domini mater esset. De
ipso autem christo ipse iohannes evan-
gelista cum diceret. Et verbum
caro factum est et habitavit in nobis
et vidimus inquit gloriam eius
gloriam quasi unigeniti a patre plenum
gratie et veritatis. Quod autem
ait verbum caro factum est hoc est
plenum gratie. et quod ait gloriam uni-
geniti a patre hoc est plenum veritatis
Veritas quippe ipsa unigenitus dei
filius non gratia sed natura. gratia sus-
cepit hominem tanta unitate persone

ut idem etiam esset filius hominis
qui idem unigenitus ihesus christus filius dei uni-
genitus, id est unicus dominus noster natus est
de spiritu sancto et maria virgine. Et utique
spiritus sanctus dei donum est, quod
quidem ipsum est equale donanti. Et
ideo deus est etiam spiritus sanctus patre
filioque non minor. Ex hoc ergo quod
de spiritu sancto est secundum hominem
nativitas christi, quid aliud quam
ipsa gratia demonstratur? Cum enim
virgo quesisset ab angelo quomodo
fieret quod ei nuntiabat, quoniam quidem illa
virum non cognovisset, Respondit an-
gelus: spiritus sanctus superveniet in te
et virtus altissimi obumbrabit tibi,
qd. ideoque et quod nascetur ex te sanctum vocabitur
filius dei. Et Joseph cum vellet
eam dimittere suspicatus adulteram
quam sentiebat non de se gravidam,
tale responsum ab angelo accepit:
Noli timere accipere mariam coniugem
tuam; quod enim in ea natum est de spiritu
sancto est, id est quod tu eam de viro
alio suspicaris de spiritu sancto est. xlvi
Numquid tamen ideo dicturi
sumus patrem hominis christi esse
spiritum sanctum, ut deus pater verbum
genuerit, et spiritus sanctus hominem,
ex qua utraque substantia christus unus
esset et dei patris filius secundum
verbum et spiritus sancti filius secundum
hominem, quod eum spiritus sanctus tamquam
pater eius de matre virgine genuisset?
Quis hoc dicere audebit? Nec opus
est ostendere disputando quanta alia
sequantur absurda, cum hoc ipsum

iam ita sit absurdum, ut nul-
le fidelium aures id valeant
sustinere. Proinde sicut confitemur
dominum nostrum ihesum christum qui de deo deus,
homo autem natus est de spiritu sancto
et maria virgine, utraque substan-
tia divina scilicet et humana
filius est unicus dei patris omnipotentis,
de quo procedit spiritus sanctus. Quo-
modo ergo dicimus christum natum
de spiritu sancto si non eum genuit spiritus
sanctus? An quia fecit eum? quia dominus noster
ihesus christus in quantum deus est omnia
per ipsum facta sunt. In quantum autem
homo est, et ipse factus est,
sicut apostolus dicit: Factus est
ex semine david secundum
carnem. Sed cum illam creaturam
quam virgo concepit et peperit,
quamvis ad solam personam filii
pertinentem tota trinitas fecerit, neque
enim separabilia sunt opera trinita-
tis, cur in ea facienda solus
spiritus sanctus nominatus est? An
et cum ~~trium~~ unus trium in aliquo
opere nominatur, universa operari
trinitas intelligitur? Ita vero est,
ut exemplis ~~vero~~ doceri potest.
Sed non est in hoc diutius immorandum.
Illud enim movet quomodo dictum sit
natus de spiritu sancto, cum filius nullo
modo sit spiritus sancti. Neque enim quia mundum
istum fecit deus dici eum fas est
dei filium, aut eum natum de deo,
sed factum vel creatum vel conditum vel

instituti ab illo. vel si quid huiusmodi recte possumus dicere. Hic ergo nunc ostenditur nata de spiritu sancto et maria virgine. quomodo non sit filius spiritus sancti et sit filius virginis marie. cum et de illo et de illa natus sit. explicare difficile est. Procul dubio quippe non sic de illo ut de patre. sic autem de illa ut de matre natus est. Non igitur concedendum est quicquid de aliqua re nascitur continuo eiusdem rei filium esse nuncupandum. Ut enim omittam aliter de homine nasci filium. aliter capillum aliter pediculum. lumbricum quorum nihil est filius. Ut ergo hec omittam. quoniam tante rei deformiter comparantur. certe qui nascuntur ex aqua et spiritu sancto non aque filios eos recte dixerit quispiam sed plane dicuntur filii dei patris et matris ecclesie. Sic ergo natus est de spiritu sancto filius dei patris non spiritus sancti. Nam et illud quod de capillo et de ceteris diximus ad hoc tantum valet ut ammoneamur non omne quod de aliquo nascitur etiam filium eius de quo nascitur posse dici. sicut non omnes qui dicuntur filii alicuius consequens est ut etiam de illo nati sint dicantur. sicut sunt qui adoptantur. Dicuntur etiam filii gehenne non ex illa nati sed in illam preparati. sicut filii regni preparantur in regnum. xlvi

Cum itaque de aliquo nascatur aliquid et non eo modo ut sit filius. Nec rursus omnis qui dicitur filius de illo sit natus. cuius dicitur filius. profecto modus iste quo natus est christus de spiritu sancto non sicut filius. et de maria virgine sicut filius. insinuat nobis gratiam dei qua homo nullis precedentibus meritis in ipso exordio nature sue quo esse cepit. verbo dei copularetur in tantam persone unitatem ut idem ipse esset filius dei qui filius hominis. et filius hominis qui filius dei. ac si in nature humane susceptione fieret quodammodo ipsa gratia illi homini naturalis que nullum peccatum posset admittere. Que propterea gratia per spiritum sanctum fuerat significanda quia ipse proprie sic est deus. ut dicatur esse donum dei. Unde sufficienter loqui per longum est. si autem id fieri potest valde prolixe disputationis est. xlvii

Nulla igitur voluntate carnalis concupiscentie seminatus sive conceptus. et ideo nullum peccatum originaliter trahens. dei quoque gratia verbo patris unigenito non gratia filio sed natura in unitate persone modo mirabili atque ineffabili coniunctus atque concretus. et ideo nullum peccatum et ipse committens. tamen propter similitudinem carnis peccati in qua venerat dictus est et ipse peccatum sacrificandus ad diluenda peccata. In veteri quippe lege peccata vocabantur sacrificia pro peccatis. Quod vere iste factus est. cuius erant umbre illa. Hinc apostolus cum dixisset. obsecramus pro christo reconciliamini deo. continuo subiunxit atque ait

eum qui non nouerat peccatum, pro nobis
fecit peccatum, ut nos simus iusticia
dei in illo. Non ait ut in quibus-
dam mendosis codicibus legitur.
Is qui non nouerat peccatum pro
nobis peccatum fecit. tamquam pro nobis
cristus [ipse] peccauerit. sed eum qui non
nouerat peccatum id est christum pro
nobis peccatum fecit deus cui re-
conciliati sumus. hoc est sacri-
ficium pro peccatis. per quod recon-
ciliari valeremus. xlii

Ipse est ergo peccatum ut nos
iusticia nec nostra sed dei.
nec in nobis sed in ipso. sicut ipse
peccatum non suum sed nostrum. nec in
se sed in nobis constitutum simili-
tudinem carnis peccati in qua cruci-
fixus est demonstrauit. Ut quoniam
peccatum non ei inerat. ita quodammo-
do peccato moreretur dum moritur
carni in qua erat similitudo peccati.
ut cum secundum vetustatem peccati numquam
quam ipse vixisset. nostram ex veteri
morte qua in peccato [mortui] fueramus
reuiuiscentem vitam nouam. sua
resurrectione signaret. Hoc est quod
in nobis celebratur magnum bap-
tismatis sacramentum. ut quicumque
ad istam pertinent graciam mori-
antur peccato. sicut ipse peccato mor-
tuus esse dicitur. quia mortuus
est carni. hoc est peccati similitudi-
ni. et viuant a lauacro renas-
cendo sicut ipse a sepulchro resur-
gendo quamlibet corporis etatem gerant.

A paruulo enim recens nato i
usque ad decrepitum senem.
sicut nullus prohibendus est a
baptismo. ita nullus est qui non peccato
moriatur in baptismo. Sed paruuli
tantum originali. maiores autem eciam
hiis omnibus moriuntur peccatis que-
cumque male viuendo addiderunt
ad illud quod nascendo contraxerunt li

Sed ideo eciam mori plerumque
peccato dicuntur. cum procul dubio
non uni sed multis peccatis omnibusque
moriuntur quecumque iam propria commise-
runt. Vel cogitacione. uel locucione
uel opere. quia eciam per singularem
numerum pluralis numerus significari solet.
Sicut ait ille. Uterumque armato
milite complent. quamuis hoc multis
militibus fecerint. Et in nostris
litteris legitur. Ora ergo ad dominum
ut auferat a nobis serpentem.
Non ait serpentes quos paciebatur
populus ut hoc diceret et innume-
rabilia talia. Cum vero et illud
originale unum plurali numero significatur.
cum dicimus in remissionem peccatorum
baptizari paruulos nec dicimus in
remissionem peccati illa e contrario est
locucio qua per pluralem significa-
tur numerus [singularis] pluraliter sicut in ewan-
gelio herode mortuo dicitur. Mor-
tui sunt enim qui [querebant] animam pueri.
[mortui] ut dictum est mortuus est. Et in
exodo. Fecerunt inquit sibi deos
aureos. cum unum vitulum fecerunt
tantum. de quo dixerunt. Hii sunt
dii tui israhel. qui eduxerunt
te de terra egipti. et hic plura-
lem ponentes pro singulari lii

Quamuis eciam illo peccato uno
quod per unum hominem intra-
uit in mundum et in omnes homines
pertransiit propter quod eciam par-
uuli baptizantur. possint in-
telligi plura peccata. si unum ip-
sum in sua quasi membra singula
diuidatur. Nam et superbia
est illic quia homo in sua po-
cius esse quam in dei potestate dilex-
it et sacrilegium quia deo non
credidit. et homicidium. quia ipse
se precipitauit in mortem. et for-
nicacio spiritualis. quia integri-
tas mentis humane serpentina

persuasione corrupta est. et furtum.
quia cibos prohibitos usurpauit.
et auaricia. quia plus quam illi suf
ficere debuit appetiuit. et si quid a
liud in hoc uno admisso diligen
ti consideracione inueniri potest.

appetiuit

Parentum quoque peccatis par lm
uulos obligari. non solum
primorum hominum. sed etiam suorum de
quibus ipsi nati sunt. non improba
biliter dicitur. Illa quippe diui
na sententia. Reddam peccata pa
trum in filios eorum. tenet eos
utique antequam per regeneracionem
ad testamentum nouum incipiant
pertinere. Quod testamentum
prophetabatur cum diceretur
per ezechielem non acceptu
ros filios peccata patrum suorum.
nec ulterius futuram in israel
parabolam istam. patres man
ducauerunt uuam acerbam.
et dentes filiorum obstupuerunt.
Ideo enim quisque renascitur ut
soluatur in eo quicquid est pec
cati cum quo nascitur. Nam peccata que
male agendo committuntur possunt
penitendo sanari. sicut enim post etiam
baptismum fieri uidemus. ac
per hoc non est instituta regenera
cio. nisi quia uiciosa est ge
neracio usque adeo ut etiam de
legittimo matrimonio procre
atus dicat. In iniquitatibus
conceptus sum. et in peccatis mater
mea in utero me aluit. Ne
que hic dixit in iniquitate
uel peccato cum et hoc recte di
ci ~~potest~~ posset. sed iniquita
tes et peccata dicere maluit. quia
et in illo uno quod in omnes homines
pertransiit. atque tam magnum est ut

eo mutaretur et conuerteretur in
necessitatem mortis natura hu
mana reperiuntur sicut supra
disseruimus plura peccata. et alia
parentum que et si non possunt ita mu
tare naturam. tamen reatu obli
gant filios. nisi gratuita gratia
et misericordia dei subueniat. lm

Sed et peccatis aliorum paren
tum quibus ab ipso adam
usque ad patrem suum progenito
ribus uel generatoribus suis
quisque succedit non inmerito dis
ceptari potest. utrum omnibus
malis actibus et multiplica
tis delictis originalibus qui
nascitur implicetur. ut tanto
peius quanto posterius quis
que nascatur. An propterea deus
in terciam et quartam generacionem
de peccatis parentum eorum poste
ris comminetur. quia iram suam
quantum ad progenitorum cul
pas pertinet. non extendit
ulterius moderacione miseraci
onis sue. ne illi quibus gratia
regeneracionis non confertur.
nimia sarcina in ipsa sua eter
na dampnacione premerentur
si cogerentur ab inicio generis
humani omnium precedencium pa
rentum suorum originaliter pec
cata contrahere. et penas
pro eis debitas pendere. an
aliud aliquid de re tanta in
scripturis sanctis diligencius per
scrutatis atque tractatis uale
at uel non ualeat reperiri
temere affirmare non audeo.

Illud tamen unum peccatum lv
quod tam magnum in loco et
habitu tante felicitatis ad

missum est. ut in uno homine originaliter atque ut ita dixerim radicabiliter totum genus humanum dampnaretur non solvitur atque diluitur. nisi per unum mediatorem dei et hominum. hominem christum ihesum qui solus potuit ita nasci ut ei opus non esset renasci. xvi

Non enim renascebantur qui baptismate iohannis baptizabantur. a quo et ipse baptizatus est. sed quodam precursorio illius ministerio qui dicebat parate viam domino. huic uno in quo solo renasci poterant parabantur. Huius enim baptismum est. non in aqua tantum sicut fuit iohannis. verum etiam in spiritu sancto. ut de illo spiritu regeneretur quisquis in christum credit. de quo christus generatus regeneratione non eguit. Unde vox illa patris que super baptizatum facta est. Ego hodie genui te non unum illum temporis diem quo baptizatus est. sed immutabilem eternitatis ostendit. ut illum hominem ad unigeniti personam pertinere monstraret. Ubi enim dies nec hesterni fine inchoatur. nec initio crastini terminatur. semper hodiernus est. In aqua ergo baptizari voluit a iohanne. non ut eius iniquitas ulla deleretur. sed ut magna eius commendaretur humilitas. Ita quippe nichil in eo baptismum quod ablueret. sicut mors nichil quod puniret invenit. ut dyabolus veritate iusticie. non violencia potestatis oppressus et victus. quoniam ipsum sine ullo peccati merito iniquissime occiderat. per ipsum iustissime amitteret quos peccati merito detinebat. Utrumque igitur ab illo id est baptismum. et mors certe dispensationis causa non miseranda necessitate. sed miseratione potius voluntate susceptum est. ut unus peccatum tolleret mundi sicut unus peccatum misit in mundum hoc est in universum genus humanum. xvii

Nisi quod ille unus unum peccatum misit in mundum. Iste vero unus non solum unum illud sed cuncta simul abstulit que addita invenit. Unde dicit apostolus. Non sicut per unum peccantem. ita est et donum. Nam iudicium quidem ex uno in condempnationem. gratia autem ex multis delictis in iustificationem quia utique illud unum quod originaliter trahitur. etiam si solum sit obnoxios facit dampnatione. gratia vero ex multis delictis iustificat hominem. qui preter illud unum quod communiter cum omnibus originaliter traxit. sua quoque propria multa xviii commisit

De qua per unum hominem pena. et per unum hominem gratia. cum locutus fuisset quantum ille epistole sue loco sufficere iudicavit. deinde sacri baptismatis in cruce christi grande misterium commendavit. eo modo ut intelligamus nichil aliud esse in christo baptismum nisi mortis christi similitudinem. nichil autem aliud. mortem christi crucifixi. nisi remissionis peccati similitudinem. ut quemadmodum in illo vera mors est facta

xviii Veruntamen quia paulo post dicit sicut per unius delictum in omnes homines ad condempnationem. ita et per unius iusticiam in omnes homines ad iustificationem vite. satis indicat ex adam neminem natum nisi dampnatione detineri et neminem nisi in christo renatum a dampnatione liberari

sit in nobis vera remissio pec-
catorum. et quemadmodum in illo
vera resurrectio. ita in nobis
vera iustificatio. Apostolus enim. Quid
ergo dicemus. Permanebimus
in peccato ut gratia habundet. Dix-
erat enim superius ubi habunda-
vit peccatum. superhabundavit gratia.
et ideo questionem sibi ipse pro-
posuit. Utrum propter habundanciam
gratie consequendam in peccato
sit permanendum. sed respondit. absit
atque adiecit. Qui mortui sumus
peccato. quomodo vivemus in illo. De-
inde ut ostenderet mortuos
nos esse peccato. An ignoratis
inquit. quia quicumque baptizati su-
mus in cristo ihesu in morte ip-
sius baptizati sumus. Si ergo
hinc ostendimur mortui esse
peccato. quia in morte cristi bap-
tizati sumus. profecto et par-
vuli qui baptizantur in cristo.
peccato moriuntur. quia in morte
ipsius baptizantur. Nullo enim
excepto dictum est. Quicumque
baptizati sumus in cristo ihesu.
in morte ipsius baptizati su-
mus. Et ideo dictum est ut pro-
baretur mortuos nos esse pec-
cato. Cui autem peccato parvuli
renascendo moriuntur. nisi quod
nascendo traxerunt. Ac per hoc
eciam ad ipsos pertinet quod
sequitur dicens. Consepulti
enim sumus illi per baptismum
in morte. ut quemadmodum sur-
rexit cristus a mortuis. Per
gloriam patris. ita et nos in
novitate vite ambulemus.
Si enim conplantati sumus si-
militudini mortis ihesu. simul

et resurrectionis erimus. hoc scien-
tes quia vetus homo noster simul cru-
cifixus est ut evacuetur corpus
peccati ut ultra non serviamus peccato.
Qui enim mortuus est iustificatus
est a peccato. Si autem mortui
sumus cum cristo credimus quia
simul vivemus cum cristo. scien-
tes quia cristus resurgens a
mortuis. iam non moritur. et
mors illi ultra non dominabitur.
Quod enim mortuus est peccato mor-
tuus est semel. quod autem vivit
vivit deo. Ita et vos existima-
te vobismetipsos mortuos qui-
dem esse peccato. viventes autem
deo in cristo ihesu. Hinc enim pro-
bare ceperat non esse nobis per-
manendum in peccato ut gratia habun-
daret. et dixerat. Qui mortui
sumus peccato quomodo vivemus in
eo. Atque ut ostenderet nos esse
mortuos peccato subiecit. An ig-
noratis. quia quicumque baptiza-
ti sumus in cristo ihesu. in mor-
te ipsius baptizati sumus. Sic
itaque totum locum istum conclu-
sit ut cepit. Mortem quippe
cristi sic insinuavit. ut eciam
ipsum mortuum diceret peccato. Cui
peccato nisi carni. In qua erat
non peccatum. sed similitudo peccati.
et ideo nomine appellatur peccati.
Baptizatis itaque in morte
cristi in qua non solum maio-
res. verum eciam parvuli bap-
tizantur. Apostolus. Sic et vos idem
quemadmodum cristus sic et vos
existimate vos mortuos esse
peccato. viventes autem deo in cristo
ihesu. Ir
Quod igitur
gestum est in cruce cristi

in sepultura. in resurrectione ter
tio die. in ascensione in celum et
in sede ad dexteram patris. ita gesta
sunt, ut his rebus non
mistice tantum dictis. sed etiam gestis
configuraretur vita cristiana que
hic geritur. Nam propter eius cru
cem dictum est. qui autem cristi sunt.
carnem suam crucifixerunt cum viciis
et concupiscenciis. propter sepul
turam. consepulti enim sumus cristo
per baptismum in mortem. propter
resurrectionem ut quemadmodum
cristus resurrexit a mortuis
per gloriam patris. ita et nos
in novitate vite ambulemus.
propter ascensionem in celum se
dem quoque ad dexteram patris. Si
autem resurrexistis cum cristo
que sursum sunt querite ubi
cristus est ad dexteram dei se
dens. que sursum sunt sapite
non que super terram. Mortui
enim estis. et vita vestra abscon
dita est cum cristo in deo. An lxi
vero quod de cristo confitemur fu
turum quoniam de celo venturus est
vivos et mortuos iudicaturus
non pertinet ad vitam nostram
que hic geritur. quia nec in re
bus gestis eius est. sed in fi
ne seculi gerendis. Ad hoc
pertinet quod apostolus secutus
adiunxit. Cum cristus apparue
rit vita vestra. tunc et vos
apparebitis cum illo in gloria.
Duobus autem modis. lxii
accipitur quod vivos et mor
tuos iudicabit. sive ut vi
vos intelligamus. quos hic
non dum mortuos sed adhuc
in carne ista viventes in ven
turus est adventus eius
mortuos autem qui de corpore
priusquam veniat exierunt vel ex
ituri sunt. sive vivos iustos
mortuos autem iniustos. quoniam iusti
quoque iudicabuntur. Aliquando enim
iudicium dei ponitur in malo.
Unde est illud. Qui autem ma
le egerunt in resurrectionem iu
dicii resurgent. aliquando in bono.
secundum illud. Deus in nomine tuo
salvum me fac et in virtute
tua iudica me. Per iudicium
quippe fit ipsa bonorum operum
malorumque discrecio. ut liberandi
a malo. non perdendi cum
malis. boni ad dexteram se
gregentur. Propter quod ille
clamat. Iudica me deus et
quid dixerit velut exponens.
et discerne causam meam in
quit de gente non sancta.
Cum autem de ihesu lxiii
cristo filio dei unico domino nostro
quod ad brevitatem con
fessionis pertinet dixerimus.
adiungimus et convenit sic cre
dere nos et in spiritum sanctum
ut illa trinitas impleatur que
deus est. Deinde sancta com
memoratur ecclesia. Unde
datur intelligi racionalem cre
aturam ad iherusalem liberam per
tinentem post commemoracionem
creatoris. id est summe illius
trinitatis fuisse subdendam.
quoniam quicquid de homine cristo
dictum est. ad unitatem persone
unigeniti pertinet. Ita quoque
rectus confessionis ordo
poscebat. ut trinitati subiun
geretur ecclesia tamquam habita
tori domus sua. et deo tem

plum suum. et conditori sua
ciuitas que tota hic accipienda
est. non solum ex parte qua pere
grinatur in terris a solis ortu
usque ad occasum laudans no
men domini. et post captiuitatem
vetustatis cantans canticum no
uum. verum etiam ex illa que in
celis semper ex quo condita
est cohesit deo. nec vllum ma
lum sui casus experta est.
Hec in sanctis angelis bea
ta persistit. et sue parti pere
grinanti sicut oportet opitu
latur. quia vtraque vna erit
consorcio eternitatis. et nunc
vna est vinculo caritatis.
que tota instituta est ad deum
colendum. Unde nec tota nec
vlla pars eius vult se coli
pro deo. nec alicui esse deus
pertinenti ad templum dei
quod edificatur ex diis. quos
facit non factus deus. ac per
hoc spiritus sanctus si creatura
non creator esset. Profecto
creatura racionalis esset.
ipsa est enim summa creatura.
et ideo in regula fidei non
poneretur ante ecclesiam. quia
et ipse ad ecclesiam pertineret.
in illa eius parte que in celis
est. nec haberet templum.
sed ipse templum esset. Temp
lum autem habet. de quo dicit
apostolus. Nescitis quia corpora
vestra templum sunt spiritus sancti
qui in vobis est. quem habe
tis a deo. de quibus alio di
cit loco. Nescitis quia corpo
ra vestra membra sunt christi.
Quomodo ergo deus non est qui templum
habet. aut minor christo est cuius
membra templum habet. Neque
aliud templum eius et aliud tem
plum dei est. cum idem dicat ap
ostolus. Nescitis quia templum
dei estis. quod ut probaret adiecit.
et spiritus dei habitat in vobis.
Deus ergo in templo suo ha
bitat. non solum spiritus sanctus.
sed etiam pater et filius. qui e
tiam de corpore suo per quod
factus est caput ecclesie que
in hominibus est. ut sit in omni
bus ipse primatum tenens ait.
Soluite templum hoc et in tri
duo suscitabo illud. Temp
lum ergo dei. hoc est totius
summe trinitatis sancta est ec
clesia scilicet vniuersalis in celo et in terra.

Sed de illa que in celo est affirmare lvii
quid possumus. nisi quod nullus
in ea malus est. Nec quisquam
deinceps de illa cecidit aut
casurus est. ex quo deus an
gelis peccantibus non pepercit.
sicut scribit apostolus petrus. sed
carceribus caliginis inferi.
retrudens tradidit in iudi
cio puniendos seruari. lviii

Quomodo autem se habeat
illa beatissima et super
na societas que ibi sint dif
ferencie personarum. ut cum
omnes tamquam generali nomine nun
cupentur angeli sicut in epis
tola ad hebreos legimus.
Cui enim angelorum dixit deus
aliquando. Sede a dextris meis

Hoc modo quippe sicut omnes vni-
versaliter angelos dicit. Sint-
ne illic archangeli. et vtrum idem
archangeli nominentur virtutes
atque ita dictum sit. Laudate eum
omnes angeli eius laudate eum
omnes virtutes eius. Ac si di-
ceretur. Laudate eum omnes ange-
li. laudate eum omnes archan-
geli. Et quid inter se distent.
quatuor illa vocabula quibus
vniversam illam societatem
celestem videtur apostolus
esse complexus dicendo. Sive
sedes sive dominaciones. sive
principatus. sive potestates. di-
cant qui possunt si tamen possunt proba-
re quod dicunt. ego me ignora-
re ista confiteor. Sed nec illud
quidem certum habeo vtrum ad
eandem societatem pertineat
sol et luna et cuncta sidera.
quamvis non nullis lucida esse
corpora non cum sensu vel
intelligencia videantur. xxvi

Item quod de angelis quos
expliceat cum qualibus
corporibus apparuerit hominibus.
ut non solum cernerentur ve-
rum eciam tangerentur. Et rur-
sus non solida corpulencia sed
spirituali potencia quasdam vi-
siones non oculis corporeis
sed spiritualibus vel mentibus
ingerunt ut dicant aliquid
non ad aures forinsecus.
sed intus in animo hominis eciam
ipsi ibidem constituti. sicut scrip-
tum est in libro prophetarum. et
dixit mihi angelus qui loque-
batur in me. non enim ait
qui loquebatur ad me sed in
me. vel appareant in sompnis
et colloquantur more sompniorum
habemus quippe in euangelio.
ecce angelus domini apparuit il-
li in sompnis dicens. His ei
modis velut indicant se con-
trectabilia corpora non habere.
faciunt quod difficillimam questio-
nem. quo pacto eius pedes eis
laverit. quo iacob cum ange-
lo tam solida contrectacione
luctatus sit. Cum ista queruntur
et ea sicut potest quisque conici-
tat. non inutiliter exercentur
ingenia. si adhibeatur discep-
tacio moderata. et absit er-
ror opinancium se scire quod nes-
ciunt. Quid enim opus est ut hec
atque huiusmodi affirmentur vel
negentur vel diffiniantur cum
discrimine. quando sine crimine
nesciuntur. Capitulum xxvii

Magis est opus diiudi-
care atque dinoscere cum
se sathanas transfigurat
velut angelum lucis ne fallendo
in aliqua perniciosa seducat.
Nam quando corporis sensus fal-
lit mentem vero non movet a
vera recta quod sentencia. qua
quisque vitam fidelem gerit.
nullum est in religione peri-
culum. vel cum se bonum fing-
ens ea faciat sive dicat que bo-
nis angelis congruunt. eciam
si credatur bonus. non est er-
ror christiane fidei periculosus
aut morbidus. Cum vero per
hec aliena ad sua incipit

duce. tunc enim dinoscere nec inepy cum magna et necessaria vigilantia est. Sed quotus quisque hominum idoneus est omnes mortiferos dolos eius evadere, nisi regat et tueatur deus. (margin: as) Et ipsa huius rei difficultas ad hoc est utilis ne sit spes sibi quisque aut homo alter alteri, sed deus suis omnibus. Id enim nobis potius expedire prorsus piorum ambigit nemo. lxviii

Haec ergo quae in sanctis angelis et virtutibus dei est ecclesia, tunc nobis sicuti est innotescet, cum ei coniuncti fuerimus in fine ad simul habendam beatitudinem sempiternam. Ista vero quae peregrinatur ab illa in terris eo nobis notior est quod in illa sumus, et quia hominum est quod et nos sumus. Haec sanguine mediatoris nullum habentis peccatum ab omni est redempta peccato, eiusque vox est: Si deus pro nobis quis contra nos? Qui in filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. lxix

Non enim pro angelis mortuus est Christus. Sed ideo (margin: etiam) pro angelis fit quicquid hominum per mortem eius redimitur et liberatur a malo, quoniam cum eis quodammodo redit in gratiam post inimicitias quas inter homines et sanctos angelos peccata fecerunt, et ex ipsa hominum redemptione ruinae illius angelicae detrimenta reparantur. ~~At post~~ utique noverunt sancti angeli docti de deo cuius veritatis aeterna contemplatione beati sunt, quanti numeri supplementum de genere humano integritas illius civitatis exspectet. Propter hoc ait apostolus instaurari omnia in Christo quae in caelis sunt et quae in terris. In ipso quippe instaurantur quae in caelis sunt, cum id quod (margin: inde) in angelis lapsum est ex hominibus redditur. Instaurantur autem quae in terris sunt, cum ipsi homines qui praedestinati sunt ad aeternam vitam a corruptionis vetustate renovantur. Ac sic per illud singulare sacrificium in quo salvator est immolatus (margin: mediator), quod unum multae in lege victimae praefigurabant, pacificantur caelestia cum terrestribus et terrestria cum caelestibus. Quoniam sicut idem apostolus ait: In ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis inhabitare, et per eum reconciliari omnia in ipso pacificans per sanguinem crucis eius sive quae in caelis sunt sive quae in terris. lxx

Pax ista praecellit sicut scriptum est omnem intellectum, neque scire nobis ~~neque~~ nisi cum ad eam venerimus potest. Quo enim pacificantur caelestia nisi nobiscum, id est concordando nobiscum? Nam ibi semper pax est, et universis inter se intellectualibus creaturis et cum suo creatore. Quae pax praecellit, sicut dictum est, intellectum omnem, sed utique nostrum, non eorum qui

semp vident faciem pris. Nos
autem quatuscumqz sit in nobis i
tellectus humanus ex pte scim⁹
et videmus nunc p speculu in
enigmate. cu vero equales
angelis dei fuerim⁹. tunc que
admodu et ipi videbimus
facie ad facie. tantum qz pacis
habebim⁹ erga eos. quantum
et ipi erga nos. qz tantu dilec
ti sumus quantu ab eis dilige
mur. Ita qz pax eoru nota erit
nobis. qz et nra tanta ac talis
nobis. qz et nra tanta ac talis
erit. nec pcellet tunc intellectum
nrm. Dei vero pax q illic est
erga eos et nrm et illoru intel
lectu sine dubitacoe pcellit.
De ipo quippe beata est racio
nalis creatura quecumqz beata e.
non ipa de illa unde fim hoc
melius accipitur qd scriptu est.
Pax dei que pcellit oem in
tellectu ut in eo qd dixit. oez.
nec ipe intellectus scoru an
gelozu esse possit exemptus
sed dei solius neqz em ipius
intellectu pax eius excellit. lxxi

Concedunt aute nobis
cu angeli etiam. nunc
cu remittuntur nra pcca. Ideo
post commemoracoem sce eccle
in ordine confessionis ponit
remissio pccoru. P hac em
stat ecclesia que in terris e.
P hanc no perit qd perie
rat et inventum e. Excepto
quippe baptismatis munere.
qd contra pccm originale do
natu est. ut qd generacoe
tractatu e. regnacoe soluat.
et tn actua quoqz pcca quecumqz
corde. ore. ope commissa in

attractu

uenerit tollit. Hac ergo accep
ta magna indulgencia vnde inci
pit hominis renouacio in q solu
tur omis reatus et ingnatus.
et addictus. ita etia vita certa
iam racoe vtentis etatis quanta
libet ppollet fecunditate iusti
cie sine remissione pccoru no
agitur. quia filii dei quam diu
mortaliter viuut cu morte
confligut. Et quibus de illis sit
veraciter dictu. Quot quot
spu dei aguntur. hii filii dei
sut. sic tn spu dei excitantur
ut tamqz filii dei pficiant
ad deu ut etia spu sco aggra
uante maxime corruptibili
corpore tamqz filii hois in
quibusda humanis motibus
deficiat ad semetipos. et ideo
peccent. Inter est quid quantu
scilicet diciat. Neqz em qz pccm
est omne crimine ideo crimine
est etia omne pccm. Ita qz
scoru oim vita qz diu in
hac morte vivitur inveniri
posse dicim⁹ sine crimine.
Peccatu at si dixerim⁹ qz no
habem⁹ aut sicut apostolus.
Nosipos seducimus et veritas
in nobis est no
Cap^m lxxii

Sed neqz de ipis criminib⁹
quamlibet magnis remit
tendis in sancta ecclesia dei
misericordia desperanda e.
agentibus penitenciam scdm
modu sui cuiusqz ~~penitencie~~
pccm in actione aute cuiusqz pe
nitencie vbi tale commissu est.
ut ab eo qui commisit a xpi etia
corpore separet. no tam

consideranda est mensura temporis quam doloris. Cor enim contritum et humiliatum deus non spernit. Verum quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, nec in aliorum notitiam per verba vel quecumque alia signa procedit, cum sit coram illo cui dicitur: Gemitus meus a te non est absconditus, recte constituuntur ab hiis qui presunt ecclesiis tempora penitentie, ut fiat satis etiam ecclesie, in qua remittuntur etiam ipsa peccata. Extra eam quippe non remittuntur. Ipsa enim proprie spiritum sanctum pignus accepit, sine quo non remittuntur ulla peccata, ita ut quibus remittuntur consequantur vitam eternam. lxxiii

Magis enim propter futurum iudicium fit remissio peccatorum. In hac autem vita usque adeo valet quod scriptum est: Grave iugum super filios adam a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulture in matrem omnium, ut etiam parvulos videamus post lavacrum regenerationis diversorum malorum afflictione cruciari, ut intelligamus totum quod salutaribus sacramentis agitur magis ad spem futurorum bonorum quam ad retentionem vel ademptionem presentium pertinere. Multa videntur hic ignosci nullis suppliciis vindicari, sed eorum pene reservantur in posterum. Neque enim frustra ille proprie dicitur dies iudicii quando venturus est iudex vivorum et mortuorum. Sicut e contrario iudicatur hic aliqua et tamen si remittuntur profecto in futuro seculo non nocebunt. Propterea de quibusdam temporalibus penis que in hac vita peccantibus irrogantur, eis quorum peccata delentur ne reserventur in finem, ait apostolus: Si enim nos ipsos diiudicaremus, a domino non iudicaremur. Cum iudicamur autem a domino corripimur ne cum hoc mundo dampnemur. Capitulum lxxiiii

Creditur a quibusdam etiam hiis qui nomen christi non relinquunt et eius lavacro in ecclesia baptizantur, nec ab eo ullo scismate vel heresi precidantur, in quantislibet sceleribus vivant que nec diluant penitendo nec elemosinis redimant, sed in eis usque ad huius vite ultimum diem pertinacissime perseverent, salvos futuros per ignem, licet pro magnitudine facinorum flagitiorumque diuturno non tamen igne eterno puniri. Sed qui hoc credunt et tamen catholici sunt, humana quadam benivolentia mihi falli videntur. Nam scriptura divina aliud consulta respondet. Librum autem de hac questione conscripsi, cuius titulus est de fide et operibus, ubi secundum scripturas sanctas quantum deo adiuvante potui demonstravi eam fidem salvos facere quam satis evidenter apostolus paulus expressit dicens: In christo enim ihesu neque circumcisio quicquam valet neque preputium, sed fides que per dilectionem operatur. Si autem male et non bene operatur, procul dubio secundum apostolum iacobum mortua est in semetipsa. Qui rursus ait: Si fidem dicat quis se

habere. opera autem non habeat.
numquid poterit fides salvare eum.
Porro autem si homo sceleratus
propter ipsam fidem solam per
ignem salvabitur. et sic est ac-
cipiendum quod ait beatus paulus
apostolus. ipse autem salvus erit
sic tamen quasi per ignem. Po-
terit ergo salvare eum sine oper-
ibus fides. et falsum erit quod
dicit iacobus apostolus. falsum
erit et illud quod idem paulus
apostolus ait. Nolite inquit er-
rare. neque fornicatores. ne-
que ydolis servientes. neque a-
dulteri. neque molles. neque
masculorum concubitores. neque
fures. neque avari. neque ma-
ledici. neque ebriosi. neque ra-
paces. dei regnum possidebunt.
Si enim etiam in istis perseveran-
tes criminibus. tamen propter fidem
cristi salvi erunt. quomodo in regno
dei non erunt. lxxv

Sed quia hec apostolica mani-
festissima et apertissima
testimonia falsa esse non possunt
illud quod obscure dictum est de hiis
qui super edificant supra fun-
damentum quod est cristus. non au-
rum argentum lapides preciosos.
sed ligna fenum stipulam de
hiis enim dictum est. quod per ignem
salvi erunt. quoniam fundamenti
merito non peribunt. sic est in-
telligendum ut hiis manifestis
non inveniatur esse contrarium.
Lignum quippe et fenum et stipu-
la non absurde accipi possunt
rerum secularium quamvis licite con-
cessarum tales cupiditates ut
amitti sine dolore non possint
animi. Cum autem iste dolor urit si cristus
in corde fundamentum locum id est
ut nichil ei anteponatur. et ma-
lit homo qui tali dolore uritur
rebus quas ita diligit magis ca-
rere quam cristo. per ignem fit salvus.
Si autem res huiusmodi temporales ac
seculares tempore temptationis malu-
erit tenere quam cristum. eum in
fundamento non habuit quia hec
priore loco habuit. cum in edificio
prius non sit aliquid fundamento.
Ignis enim de quo eo loco locutus
est apostolus talis debet intel-
ligi. ut ambo per eum transeant. id est
et qui edificat super hoc fundamentum
aurum. argentum. lapides preciosos.
et qui edificat ligna fenum. sti-
pulam. Cum autem hoc dixisset
adiunxit. Uniuscuiusque opus.
quale opus sit ignis probabit.
Si cuius opus permanserit quod
super edificavit. mercedem ac-
cipiet. Si cuius opus exustum
fuerit dampnum patietur. ipse
autem salvus erit. sic tamen qua-
si per ignem. Non ergo u-
nius eorum. sed utriusque opus
ignis probabit. Est quidem ignis
temptatio tribulationis. de quo
aperte alio loco scriptum est. Va-
sa figuli probat fornax. et homines
iustos temptatio tribulationis.
Iste ignis in hac interim vita
facit quod ait apostolus. Si acci-
dit duobus fidelibus scilicet uni
cogitanti que sunt dei. quomodo pla-
ceat deo. hoc est edificanti su-
per cristum. hoc est verum fun-
damentum. aurum. argentum. la-
pides preciosos. alteri autem
cogitanti ea que sunt mundi. quomodo
placeat uxori. id est edificanti

super idem fundamentum ligna
fenum stipulam. Illius enim opus
non exuritur, quod non ea dilexit
quorum amissione crucietur. Ex-
uritur autem huius edificatio,
quoniam sine dolore non pereunt que
cum amore possessa sunt. Sed
quoniam alterutra condicione proposita
eis potius carere mallet quam Christo
nec amore amittendi talia de-
serit [timore] Christum quamvis doleat dum
amittit, saluus est quidem sic
tamen quasi per ignem quia urit
eum dolor rerum quas dilexerat
amissarum, sed non subvertit neque
consumit fundamenti stabilitate
atque incorruptione munitum. lxxvj

Tale aliquid etiam post
hanc vitam fieri incre-
dibile non est, et utrum ita sit
queri potest, et aut inveniri aut
latere nonnullos fideles per quen-
dam ignem purgatorium, quan-
to magis minus[ve] que bona pereun-
tia dilexerunt, tanto tardius
citiusque saluari, non tamen tales
de quibus dictum est, quod regnum
Dei non possidebunt, nisi
convenienter penitentibus eadem
crimina remittantur. Conveni-
enter autem dixi ut steriles
non sint in elemosinis, quibus
tantum tribuit scriptura [diuina] ut
earum tantummodo se fructum imputa-
turum pronunciet Dominus dextris,
et earum tantummodo sterilitatem
sinistris quando hiis dicturus est:
Venite benedicti patris mei.
Illis autem: Ite in ignem eternum.
Capitulum lxxvij
Sane cavendum
est ne quisquam existimet
infanda illa crimina, qualia qui
agunt regnum Dei non possidebunt,
cottidie perpetranda, et elemosinis
cottidie redimenda. In melius
quippe est vita mutanda, et
per elemosinas de peccatis pre-
teritis est propiciandus Deus, non
ad hoc emendus quodammodo
ut ea semper liceat impune
committere. Nemini enim dat Deus
laxamentum peccandi, quamvis mi-
serandi deleat iam facta homi-
num peccata, si non satisfactio congrua ne-
glecta. Capitulum lxxviij
De cottidianis autem levibus bre-
vibus que peccatis, sine quibus
hec vita non ducitur, cottidi-
ana oratio fidelium satisfacit. Eo-
rum est enim dicere: Pater noster qui
es in celis, qui iam tali patri rege-
nerati sunt ex aqua et Spiritu sancto.
Delet omnino hec oratio minima et
cottidiana peccata. Delet et illa
a quibus vita fidelium etiam
scelerate gesta, sed penitendo
in melius mutata discedit,
si quemadmodum veraciter dicitur:
Dimitte nobis debita nostra, quoniam
non desunt que dimittantur, ita
veraciter dicatur: sicut et
nos dimittimus debitoribus
nostris, id est fiat quod dicitur, quia et
ipsa elemosina est ~~quod dicit~~ veni-
am petenti homini ignoscere.
Ad hoc ad omnia lxxix
que utili misericordia fiunt, videlicet quod
Dominus ait: Date elemosinam,
et ecce omnia munda sunt vobis,
non solum autem qui dat esurienti
cibum, sicienti potum, nudo ves-
titum, peregrino hospitium

fugienti latibulum. egro vel in
cluso visitacionem. captiuo redemp
cionem. debili subuectionem. ceco
deductionem. tristi consolacionem.
non sano medelam. erranti viam.
deliberanti consilium. et quod cuique
necessarium est indigenti. verum
eciam qui dat veniam peccanti
elemosinam dat et qui emendat
verbere in quem potestas datur
vel coherceat aliqua disciplina
et tamen peccatum eius quo ab eo lesus
aut offensus est. dimittit ex cor
de vel orat ut ei dimittatur.
non solum in eo quod dimittit et o
rat. verum eciam in eo quod corri
pit. et aliqua emendatoria pena
plectit elemosinam dat. quia misericordiam
prestet. Multa bona enim
prestantur inuitis quando eorum con
sulitur vtilitati. non voluntati.
quia ipsi sibi inueniuntur inimici.
Amici vero illorum potius illi
quos putant inimicos. et red
dunt errando mala pro bonis.
cum reddere christianis non debe
at. nec mala pro malis. lxx.

Multa itaque sunt genera
elemosinarum. que cum faci
mus adiuuamur. ut dimitta
tur nobis peccata nostra. sed
ea nichil est maius quam ex cor
de dimittimus quod in nos quis
que peccauit. Minus enim ma
gnum est erga eum esse beniuolum.
siue eciam beneficum qui tibi nichil
mali fecerit. illud multo
grandius et magnificentissime
bonitatis est. ut tuum quoque
inimicum diligas. et ei qui tibi
malum vult et si potest facit
te bonum semper velle facias

quod tamen possis illius memor ex
empli. qui in cruce pendens
pro suis exorauit persecutoribus.
Suos quod ammonuit dicens. Di
ligite inimicos vestros. benefaci
te hiis qui vos oderunt. et
orate pro hiis qui vos persequuntur.
Sed quia perfectorum lxxi
Sunt ista filiorum dei quo
quidem se debet omnis fidelis
extendere. et humanum animum ad
hunc effectum. et humanum af
fectum ad hunc animum orando deum
secum quod agendo luctando quod per
ducere. tamen quia hoc tam magnum
bonum tante multitudinis non
est. quantum credimus exaudi
tur cum dicitur in oracione. Dimit
te nobis debita nostra. sicut
et nos dimittimus debitori
bus nostris. Proculdubio ver
ba sponsionis huius implen
tur si homo qui non dum ita
profecit ut iam diligat in
imicum. tamen quando rogatur ab ho
mine qui peccauit in eum ut ei
dimittat dimittit ex corde. quod
eciam sibi roganti vult utique di
mitti cum orat et dicit. sicut
et nos dimittimus debitoribus nostris
id est sic dimitte debita nostra
rogantibus nobis. sicut nos di
mittimus rogantibus debi
toribus nostris. lxxii

Iam vero qui eum in
quem peccauit hominem
rogat si peccato suo mouetur
ut roget. non est adhuc de
putandus inimicus ut eum di
ligere sit difficile. sicut dif
ficile erat quando inimicicias
exercebat. Quisquis at

rogianti z peccati sui penitentib
non ex corde dimittit. nullo mo
existimet a dño pctã sua dimit
ti. quod mentiri veritas nõ pt.
Quem ergo euangelij lateat
auditorẽ siue lectorem quib
dixerit. Ego sũ veritas. Nam
nim do cuisset ordinẽ hanc in
ea positam sententiam vehe
menter cõmendauit dicens.
Si eni dimiseritis hoĩbus
pctã eorũ. dimittet vobis pr vr
celestis delicta vrã. Si autẽ
nõ dimiseritis hoĩbus. nec pr
vester celestis vobis dimittet
pctã. Ad hc tam magnũ tom
truũ qui nõ expgiscatur non
dormit. sed mortuus ẽ. z tñ
potes ẽ i eã mortuos suscitare
Sane qui scelera- ce- lxxxm
tissime viuut nec curãt
talem vitã mores qz corrigẽ
et inter ipã facinora et fla
gicia sua elemosinas freque
tare nõ cessant. frustra sibi
ideo blandiuntur. quo dñs ait.
Date elemosinam. et ecce oĩa
munda sũt vobis. Hoc eni qz
late pateãt nõ intelligunt. s
ut intelligant attendant. q
quibus dixerit. Nempe in
euangelio sicut scriptũ est.
cũ loquetur. rogauit illum
quidem phariseus ut prãdet
apud se. et ingressus recubu
it. Phariseus cepit intra se ;at
reputans dicẽ. quare nõ bap
tizatus eet an prandiũ. Et
dñs ait ad eũ. Nunc autẽ
vos pharisei qd deforis ẽ
calicis et catini mundatis.

qd autẽ intus est vrm plenũ
est rapina et iniquitate. Stul
ti. Nonne qui fecit id qd deforis
;id est. etiã qd intus ẽ fecit. Ve
rũptamẽ qd superest date ele
mosinã et ecce oĩa munda sunt
vob. Ita ne hoc intelligẽ sũ
mus ut pharisei nõ hñtib9
fidẽ xpi etiã si nõ in eũ credi
derit. nec renati fuerit ex aqᷓ
et spũ sed munda sĩt oĩa tñ
si elemosinas dederit. sicut
eas isti dãdas putãt oĩ sĩt
oẽs imũdi. quos nõ mũdat
fides xpi. de qua scriptũ est.
Mundans fide corda illorũ.
et aplus dicit. In mundis aũt
infidelibus nichil ẽ mũd sed
polluta sũt eorũ mẽs z con
sciã. Quõ ergo pharisei
oĩa munda essent. si elemo
sinas darent et fideles non
essent. Aut quõ fideles essent
si in xpm credẽ. atqz in eius
grã renasci noluissent. et tñ
verũ est qd audierat. Da
te elemosinã. et ecce omĩa
sunt munda vobis. lxxxiiij
Qui eni ordinate dãe vult
elemosinã a seipõ dz
incipẽ. et eam sibi pmũ da
re. Est eni elemosina opus
mĩe verissime de q dictũ ẽ.
Miserẽ aĩe tue placẽs deo.
Propt hoc renascim ut
deo placeamus cui merito
displicet qd nascendo cotr
aximus. Hec est pma ele
mosina quã nobis dedim9
quõ nos ipõs miseros per
miserantis dei misericordiã

requisiuimus iustum iudicium eius
confitentes quo miseri effecti
sumus. de quo dicit apostolus.
Iudicium quidem ex uno in con
dempnacionem. et magne carita
ti eius gracias agentes. de
qua idem ipse dicit gratie predicator.
Commendat autem suam dileccionem deus
in nobis. quod cum adhuc peccatores
essemus cristus pro nobis mor
tuus est. ut et nos veraciter de
nostra miseria iudicantes. et dei
caritatem quam ipse donauit dili
gentes pie recteque viuamus.
Hoc iudicium et caritatem dei cum
pharisei preteriret. decimabat
tamen propter elemosinas quas fa
ciebat eciam quecumque minutissima
fructuum suorum et ideo non da
bat elemosinam a seipsis in
cipientes secumque prius misericordiam
facientes. Propter quem dilec
tionis ordinem dictum est. Diliges
proximum tuum sicut te ipsum. Cum
ergo increpasset eos quod fori
secus se lauabat intus autem
rapina et iniquitate plenum
erat. admonens quandam ele
mosinam quam sibi homo
debet primitus dare et interio
ra mundare. Verumptamen inquit
quod superest date elemosinam.
et omnia munda sunt vobis.
Deinde ut ostenderet quid
ammonuisset. et quid ipsi facere
non curarent. ne illum puta
ret elemosinas eorum ignorare.
Sed ve vobis inquit phari
seis. tamquam diceret. Ego quidem
commonui vos ad elemosinam
dandam. per quam munda vobis
sunt omnia. sed ve vobis quia

(i. cum)
decimatis mentam rutam et omne
olus. Has enim noui elemosi
nas vestras. ne de illis me vos
ammonuisse arbitremini et preteri
tis iudicium et caritatem dei qua
elemosina possetis ab omni in
quinamento interiori mundari. et
munda vobis essent corpora que
lauatis. Hoc est enim omnia scilicet
interiora et exteriora sicut ali
bi legitur. mundate que intus sunt.
et que foris sunt munda erunt.
Sed ne istas elemosinas que
fiunt de fructibus terre respu
isse videretur. Hec inquit opor
tuit facere. id est iudicium et ca
ritatem dei et illam non preteri
re id est elemosinam fructuum ter
re.

On ergo Crimenorum. lxxv

Non ergo se fallat qui per ele
mosinas quaslibet largissimas
fructuum suorum vel cuiuscumque pe
cunie impunitatem se existimat
emere in facinorum suorum imma
nitate ac flagiciorum nequicia
permanendi. Non solum enim hoc
faciunt. sed ita diligunt ut in eis
semper optent tantum si possunt
impune versari. Qui autem
diligit iniquitatem odit animam (et quia odit animam suam)
suam. id est non est in eam misericors
sed crudelis diligendo quippe
eam secundum seculum. odit eam
secundum deum. Si ergo vellet
ei dare elemosinam per quam illi
munda essent omnia. odisset eam
secundum seculum. et diligeret secundum
deum. Nemo autem dat elemo
sinam qualibet nisi unde det ab
illo accipiat qui non eget.
et ideo dictum est. Animi eius (misericordia)
preueniet me. lxxvi

Que sint autem leuia et
grauia pctā. nō humano
sed diuino pēsanda sūt iudicio.
Uidem⁹ eñ qdam ab ipīs quoz
aplīs ignoscendo fuisse cōcessa
quale illud ē qd ait aplūs cō
iugibus. Nolite fraudare in
uicem nisi forte ex cōsensu ad
tempus ut vacetis oracōi. et
iterū ad ipm̄ reuertimini ne vos
temptet sathanas ꝓpter incō
tinēciā vrām. Qd putari
posset nō ēē pctm̄ misceri sꝫ
cōiugi nō filiorū procreādorū
cā qd bonū ē nupciale. sed
carnalis ecā voluptatis. ut
fornicacōis siue adulterii. si
ue cuiusqꝫ alterius inmudicie
mortiferū malū qd turpe est
ecā dicere. quo pōt tempta
te sathana libido ꝓtrahi in
continēciā tñ deuitet infirmi
tas. Posset ergo ut dixi hoc
putari non esse pctm̄. nisi ad
didisset. hoc autē dico scd̄m
indulgenciā nō scd̄m imperiū.
Quis autē iam neget pctm̄
esse cū dari veniā peccātib⁹
apostolica autoritas fateatur.
Tale quiddā est ubi dicit. Au
det quisqꝫ vrm aduisus alte
rū negociū hn̄s iudicare ad
iniquos. et nō apud scōs.
Et paulo post. Secularia igit
iudicia si habueritis inquit.
eos qui contemptibiles sūt
in ecc̄a. hos collocate ad iudi
candū. Ad reuerēciā vobis
dico. Sic nō ē quisqꝫ inter
vos sapiens. qui possit fratrē
suū iudicare. sed frater cū frē
iudicatur. et hoc apud infideles.
Nam et hic possit putari iudi
ciū hr̄e aduisus alterū nō esse
pctm̄. sed tātūmō id extra ec
clesiam velle iudicari nisi
sequētibus adiūgeret. Iam quidē
oīo delictū est inter vos. qd
iudicia habetis vobiscū. Et
ne quisqꝫ hoc ita excusaret
et diceret iustū hr̄e se negoci
ū. sed iniquitatē se pati qͣ
vellet a se iudicū sniā remo
ueri. cōtinuo talibus cogitaci
onibus vel excusacōibus oc
currit atqꝫ ait. Quare non
magis iniquitatē patimini.
Quare nō potius fraudamini.
ut ad aliud redeatur qd dn̄s
ait. si quis voluerit tecū
tuā tollē. et in iudicio tecū
cōtendē. dimitte ei et palliū.
Et alio loco. Qui abstulerit
inquit tua ne repetas. Pro
hibuit ita qꝫ suos de secula
ribus rebus cū aliis hoībus
hr̄e iudiciū. ex qua doctrina
aplūs dicit esse delictū. tn̄
cū sinit in ecc̄a talia iudicia
finiri inter frēs. fratribus iudi
cantibus ext' ecc̄am vero ter
ribiliter vetat. Manifestū
est ecā hic qd scd̄m veniā cō
cedatur infirmis. Propter hec
atqꝫ huiusmōi pcā. et alia
licet his minora. que fiunt

verborum et cogitationum offensionibus
apostolus iacobo confitetur atque dicit In
multis offendimus omnes. oportet
ut cottidie crebro que oremus deum dimit
atque dimittimus. Dimitte nobis de
bita nostra. ne in eo quod sequitur
mentiamur. sicut et nos dimittimus
debitoribus nostris. lxxxvii

Sunt autem quedam que le
uissima putarentur nisi in
scripturis demonstrarentur opinione
grauiora. Quis enim dicentem
fratri suo fatue. reum iehenne
putaret nisi veritas diceret. Cui
tamen vulnerati subiecit continuo me
dicinam preceptum fraterne reconsili
acionis adiungens. mox quippe ait.
Si ergo offers munus tuum ad
altare et ibi recordatus fueris
quod frater tuus habet aliquid ad
uersum te. relinque ibi munus
tuum ante altare. et vade prius
reconsiliari fratri tuo et tunc ve
niens offeres munus tuum. Aut
quis estimaret quam magnum peccatum
sit dies obseruare et menses.
et tempora et annos sicut ob
seruant qui certis diebus siue
annis uel mensibus volunt uel no
lunt aliquid inchoare eo quod secundum
vanas doctrinas hominum fausta uel
infausta existimet tempora nisi hu
ius mali magnitudinem ex timore
apostoli pensaremus qui talibus ait.
timeo vos. ne forte sine causa
laborauerim in vobis. lxxxviii

Hec accedit quod peccata quamuis
magna et horrenda cum
in consuetudinem venerit. aut
parua aut nulla esse creduntur. vs
que adeo ut non solum non occultan

da. verum etiam predicanda ac dif
famanda videantur. quo sicut scrip
tum est. laudatur peccator in deside
riis anime sue. et qui iniqua gerit
benedicitur. Talis in diuinis libris
iniquitas clamor vocatur. sicut
habes apud ysaiam prophetam
de vinea mala. Expectaui ut
faceret iudicium. fecit autem
iniquitatem et non iusticiam sed cla
morem. Unde est istud in genesi.
Clamor zodomorum et gomorre
multiplicatus est quia non solum
iam apud eos non puniebantur
illa flagicia. verum etiam puppli
ce velut lege frequentabantur. lxxxix

Sic nostris temporibus ita
multa mala. et si non ta
lia in apertam consuetudinem iam
venerunt. ut pro illis non solum
excommunicare aliquem laycum non
audeamus. sed nec clericum degra
dare. Unde cum exponerem ante
aliquot annos epistolam ad ga
lathas in eo ipso loco vbi ait
apostolus. Timeo vos ne forte
sine causa laborauerim in vo
bis. exclamare compulsus sum.
Ve peccatis hominum que sola inusitata
exhorrescimus. Usitata vero
pro quibus diluendis filii dei
sanguinis effusus est. quamuis tam
magna sint ut omnino claudi
contra se faciant regnum dei. se
pe videndo omnia tolerare sepe
tolerando non nulla etiam facere
cogimur. Atque utinam o domine non omnia
que non potuerimus prohibere faci
amus. Sed vide utrum me i

modestius dolor incautae aliquid compulerit dicere. lxxx

Dixi hoc nunc quidem et in aliis opusculorum meorum locis saepe iam dixi. duabus ex causis peccamus aut nondum videndo quid facere debeamus aut non faciendo quod debere iam fieri videmus quorum duorum illud ignorantiae malum est hoc infirmitatis. Contra quae quidem nos pugnare convenit. sed profecto vincimur nisi divinitus adiuvemur ut non solum videamus quid faciendum sit. sed etiam accedente sanitate delectatio iustitiae vincat in nobis earum rerum delectationes quas vel habere cupiendo vel amittere metuendo scientes videntesque peccamus. Iam non ~~iam~~ solum peccatores quod eramus etiam cum per ignorantiam peccabamus verum etiam lege prohibente praevaricatores sumus cum id non facimus quod faciendum vel facimus quod non faciendum esse iam scimus. Quapropter non solum si peccavimus ut ignoscat. propter quod dicimus. Dimitte nobis debita nostra sicut et nos debitoribus nostris verum etiam ne peccemus rogat. propter quod dicimus ne nos inferas in temptationem. ille rogandus est cui dicitur in psalmo. Dominus illuminatio mea et salus mea quem timebo. ut illuminatio detrahat ignorantiam. et salus infirmitatem. lxxxi

Nam et ipsa paenitentia quando digna causa est secundum morem ecclesiae ut agatur plerumque infirmitate non agitur. quia et pudor est timor displicendi dum plus delectat hominum existimatio quam iustitia qua se quisque humiliat paenitendo. Unde non solum cum agitur paenitentia. verum etiam ut agatur dei misericordia necessaria est. Alioquin non diceret apostolus de quibusdam. ne forte det illis deus paenitentiam. Et petrus ut amare fleret praemisit evangelista et ait. Respexit eum ~~dominus~~ deus. lxxxii

Qui vero in ecclesia remitti peccata non credens contemnit tantam divini muneris largitatem. et in hac obstinatione mentis diem claudit extremum reus est illo inremissibili peccato in spiritum sanctum in quo christus peccata dimittit. De qua quaestione difficili in quodam propter hoc solum conscripto libello enucleatissime quantum potui disputavi. lxxxiii

Iam vero de resurrectione carnis. non sicut quidam revixerunt iterum quam sunt mortui. sed in aeternam vitam sicut christus resurrexit. quemadmodum possim breviter disputare. et omnibus quaestionibus quae de hac removeri assolent satisfacere non invenio. Resurrecturam tamen carnem omnium quicumque nati sunt hominum atque nascentur. et mortui sunt atque morientur. nullo modo debet dubitare christianus. lxxxiiii

Unde de primum [illegible]nus.

occurrit de abortiuis fetibus qui
iam quidem nati sunt in
uteris matrum, sed non dum ita ut
iam possint renasci. Si enim re
surrecturos eos dixerimus de
his qui iam formati sunt tole
rari potest utcumque quod dicitur. In
formes quoque abortiuos quis
non procliuius perire arbitretur
sicut semina que concepta non fu
erint. Sed quis negare aude
at. et si affirmare non audeat
id acturam resurrectionem ut quid
quid forme defuit impleatur.
et ita non desit perfectio. que ac
cessura erat tempore quemadmodum
non erunt uicia que accesserunt
tempore. ut neque in eo quod aptum et
congruum dies allaturi erant
natura fraudetur. neque in eo
quod peruersum atque contrarium dies
attulerant dies natura turbe
tur sed integretur quod non dum
erat integrum sicut instaura
bitur quod fuerat uiciatum. xcv

ad allatur

Hic per hoc scrupulosis
sime inter doctissimos
queri solet ac disputari potest
quod utrum ab homine inueniri pos
sit ignoro. quando incipiat homo
in utero viuere. utrum sit quedam
uita et occulta que non dum
motibus uiuentis appareat.
Nam pupisse negare puerpe
ria que propterea membratim ex
secantur. et eiciuntur ex uteris
pregnancium ne matres quoque si
mortua ibi relinquatur occidat.
impudencia nimia uidetur.
Ex quo autem homo incipit viuere.
ex illo utique iam mori potest mor
tuus uero ubicumque illi mors
potuit euenire quo ad resur
rectionem non pertineat mortuorum
reperire non possum. xcvi

Neque enim et monstra que
nascuntur et uiuunt quali
bet moriantur aut resurrectura
negabuntur aut ita uiciata re
surrectura credanda sunt ac
non potius correcta et emenda
ta natura. Absit enim ut illum
bimembrem qui super natus est
in oriente de quo et fratres fide
lissimi qui eum uiderunt retule
runt et sancte memorie presbiter
iheronimus scriptum reliquit.
Absit inquam ut unum hominem du
plicem ac non potius duos
homines quod futurum fuerat si ge
mini nascerentur resurrecturos
existimemus. Ita cetera que
singuli qui ex pluribus uel am
plius uel minus aliquid ha
bendo. uel quadam defor
mitate nimia. monstra dicuntur ad
humane nature figuram re
surrectione reuocabuntur ita
ut singule anime singula sua cor
pora obtineant nullis coheren
tibus etiam quecumque coherentia
nata fuerant. sed seorsum si
bi singulis sua membra gesta
tibus quibus humani corporis
compleatur integritas. xcvii

Non autem perit deo ter

rena materies de qua mortalium
creatur caro sed in quelibet pul
uerem cinerem ve soluatur in
quoslibet alitus aurasque diffu
giat in quamcumque aliorum corporum
substanciam uel in ipsa elementa
vertatur. in quorumcumque animalium
uel eciam hominum cibum cedat car
nemque mutetur. illi anime humane
in puncto temporis redit que illam
primitus ut homo fieret cresce
ret. uiueret et animauit. xxvij

Ipsa itaque terrena mate
ries que discedente anima
fit cadauer. non ita resurrec
cione reparabitur. ut ea que
dilabuntur et in alias atque
alias aliarum rerum species for
masque vertuntur quamuis ad
corpus redeant unde dilap
sa sunt. ad easdem quoque
corporis partes ubi fuerunt re
dire necesse sit. Alioquin si ca
pillus capillis redit quod tam
crebra tonsura detraxit. si
vnguibus quod totiens dem
sit exsectio inmoderata. et
indecens cogitantibus et ideo
resurrectionem carnis non cre
dentibus occurrit informitas.
sed quemadmodum si statua cuius
libet solubilis metalli aut
igne liquesceret. uel conterere
tur in puluerem. aut confun
deretur in massam. et eam
vellet artifex rursus ex illius
materie quantitate reparare.
nichil interesset ad integrita
tem eius que particula materie
cui membro statue redderetur.
dum tamen totum ex quo constituta fu
erat restituta resumeret. ita
deus mirabiliter atque ineffabi
liter artifex de toto quo caro
nostra constiterat eam mirabili
et ineffabili celeritate resti
tuet. nec aliquid attinebit ad
eius reintegracionem utrum ca
pilli ad capillos redeant. et
vngues ad vngues. an quicquid
eorum perierat mutetur in
carnem et in partes alias corporis reuoce
tur. curante artificis prouiden
cia ne aliquid indecens fiat. xxx

Nec illud est consequens
ut ideo diuersa statura sit
reuiuiscencium singulorum quia
fuerit diuersa uiuencium. aut
macie. cum eadem macie aut
macri. cum eadem pinguedi
ne pingues reuiuiscant. Sed si hoc est
in consilio creatoris ut in effi
gie sua cuiusque proprietas. et dis
cernibilis similitudo seruetur et in ceteris autem corporis
bonis equalia cuncta reddantur.
ita modificabitur illa in vno
quoque materies. ut nec aliquid
ex ea pereat. et quod alicui defu
erit ille suppleat. qui eciam de
nichilo potuit quod voluit opa
ri. Si autem in corporibus re

surgentium racionabilis inequa
litas erit. sicut est vocum quibus
cantus impletur. Hoc fiet autem
de materia corporis sui. quod et
hominem reddat angelorum cetibus
et nihil inconveniens eorum in
gerat sensibus. Indecorum quippe
aliquid non erit. sed quicquid
futurum est hoc decebit. quia nec
futurum est si non decebit.
Resurgent ergo sanctorum corpora
sine ullo vicio sine ulla
difformitate. sicut sine ulla cor
rupcione. onere difficultate. In
quibus tanta facilitas resurgent
quanta felicitas erit. propter
quod et spiritualia dicta sunt.
cum procul dubio corpora sint
futura non spiritus. Sed sicut
nunc corpus animale dicitur quod tamen
corpus non anima est. ita tunc spi
rituale corpus erit. corpus
tamen non spiritus erit. Proinde
quantum attinet ad corrupcionem
que nunc aggravat animam. et ad vi
cia cum quibus caro adversus
spiritum concupiscit. tunc non erit ca
ro sed corpus quia et celestia
corpora perhibentur. propter
quod dictum est. caro et sanguis
regnum dei non possidebunt.
Et tamquam exponens quod dix
erit. neque corrupcio inquit
incorrupcionem possidebit. Quod
prius dixit caro et sanguis
hoc postea dixit corrupcio.
et quod prius regnum dei. hoc
posterius incorrupcionem. Quan
tum autem attinet ad substanciam
eciam tunc erit caro. propter quod
eciam corpus christi post resurrec
cionem caro appellatum est. Sed
ideo apostolus ait. Seminatur
corpus animale. surget corpus
spirituale quoniam tunc erit tanta con
cordia carnis et spiritus. vivifi
cante spiritu sine sustentaculi in
digencia subdita carne. ut no
bis nihil repugnet ex nobis.
sed sicut foris neminem. ita nec
intus nos ipsos paciamur inimicos.
Quicumque vero ab
illa perdicionis massa que
facta est per primum hominem. non
liberantur per unum mediatorem
dei et hominum. resurgent quidem
et ipsi unusquisque secundum carnem
suam. sed ut cum diabulo. et
eius angelis puniantur. Utrum
sane ipsi cum viciis et deformi
tatibus suorum corporum resur
gent. quecumque in eis viciosa
et deformia membra gestaue
runt. inquirendo laborare quid
opus est. Neque enim fatigare
nos debet incerta eorum habi
tudo. vel pulchritudo. quorum
certa et sempiterna erit dampna
cio. Nec moveat quomodo in
eis erit corpus incorruptibile.
si dolere poterit. aut quomodo cor
ruptibile si mori non poterit.
Non est enim vera vita nisi ubi
feliciter vivitur. nec vera incor
rupcio nisi ubi salus nullo
dolore corrumpitur. Ubi autem

infelix mori non sinitur et ut
ita dicam mors ipsa non moritur
et ubi dolor perpetuus non
interemit sed affligit ipsa cor
ruptio non finitur. Hec enim
in sanctis scripturis secunda
mors dicitur. nec prima tamen
qua suum corpus anima relinquere
cogitur. nec secunda qua pe
nale corpus animam relinquere
non permittitur homini accidisset si
nemo peccasset. C ii

Mitissima sane omnium pena e
rit eorum qui preter peccatum quod
originale traxerunt nullum insuper
addiderunt et in ceteris que ad
diderunt tanto quisque ibi tolera
biliorem habebit dampnacionem
quanto hic minorem habuit iniqui
tatem. C iii

Remanentibus ita que ange
lis et hominibus reprobis
in eterna pena tunc sancti ple
nius scient quid eis contulit
gratia. Tunc rebus ipsis eviden
tibus apparebit quod in psalmo
est scriptum. Misericordiam et iudicium
cantabo tibi domine. quia nisi per in
debitam misericordiam nemo liberatur.
et nisi per debitum iudicium ne
mo dampnatur. C iiii

Tunc non latebit quod nunc
latet. cum de duobus
parvulis unus erit assumendus
per misericordiam alius relinquendus
per iudicium. in quo iste qui as
sumeretur agnosceret quid sibi
per iudicium deberetur ni
si gratia subvenisset. cur ille potius
quam iste fuerit assumptus. cum una
causa esset ambobus. cur apud
quosdam non facte sunt virtutes.
que si facte fuissent egissent utique
illi homines penitenciam et facte sunt
apud eos qui non fuerant credi
turi. Apertissime namque dominus dicit.
Ve tibi corozaim. et ve tibi beth
saida. quia si in tyro et sydo
ne facte fuissent virtutes que
facte sunt in vobis. olim in cili
cio et cinere penitenciam egis
sent. Nec utique deus iniuste
noluit salvos fieri. cum possent
salvi esse si vellet. tunc in clarissima
sapientie luce. videbitur. quod nunc
piorum fides habet antequam manifes
ta cognicione videatur. quam certa
et immutabilis et efficacissima sit
voluntas dei. quam multa possit
et non velit. Nichil autem velit
quod non possit quamque sit verum
quod in psalmo canitur. Deus
autem noster in celo sursum et in ter
ra omnia quecunque voluit fecit.
quod utique non est verum si aliqua
voluit et non fecit. et quod est
indignius ideo non fecit quo
niam ne fieret quod volebat omni
potens. hominis voluntas impedivit.

Non ergo fit aliquid C v
nisi omnipotens velit. vel
sinendo ut fiat vel faciendo.
Nec dubitandum est deum fa
cere bene. eciam sinendo fieri que
cunque fiunt male. Non enim

hor nisi iusto iudicio sint et pro
fecto bonū est omē qd iustū est.
Quamuis ergo ea que mala sūt.
inquātū mala sūt nō sint bona.
tamē nō solum bona. sed etiā
ut sint et mala. bonū est. Na
nisi esset et hoc bonū ut essent
et mala. bona nullomō esse
sinerentur ab omnipotēte bono.
cui procul dubio q̄ facile ē qd
vult facere. tam facile ē quod
non vult eē nō sinere. Hoc
nisi credamus periclitatur ipm
inē fidei confessionis initium
qua nos in deum prēm omī
potentem crede' confitemur.
Neqꝫ enī ~~post~~ aliud veraciter ob
omnipotens vocatur nisi quia
quicquid vult pt. nec volun
tate cuiuspiā nature voluntatis
omnipotentis impedit' effectus. C vi

Quam obrē videndū est
Quemadmodū sit de deo
dictum. quia et hoc verissime
dixit apls qui omēs homiēs
vult saluos fieri. cū enī non
omēs sed multo plures non
fiūt salui. videtur utiqꝫ non
fieri qd deus vult fieri. hu
mana scz volūtate impediē
te volūtatem dei. Quādo
enī queritur causa quarē non
omēs salui fiant rūdei solet.
quia hoīes ipi nolūt. qd quidē
dici de puulis nō pt. quorū
nō dū est velle seu nolle.
Nam qd infantuli motu fa
ciūt si eorū volūtati iudicaret'
esse tribuendū. qui baptizātur cū
resistūt quātū pnt etiam nolē
tes eos saluos fieri diceremus.
Sed apertius dns in euāgelio
cōpellans impiā ciuitatem quo
ciens inquit volui cōgregare
filios tuos sicut gallina pullos
suos et noluisti. tāmqꝫ dei vo
lūtas supata sit homī volūta
te et infirmissimis nolēdo im
pedientibus nō potuerit face'
potentissimus qd volebat. Et
vbi est illa omnipotencia que in
celo et in terra omīa quecūqꝫ
voluit fecit. si colligē' filios
ihrlm voluit et nō fecit. An
pocius et illa quidem fi
lios suos ab ipō colligi nolu
it. Sed ea quoqꝫ nolente fi
lios eius collegit. ipē quos
voluit. quia in celo et in t'ra
nō quedam voluit. et fecit.
quedam vero voluit et non
fecit. sed omīa q̄cūqꝫ voluit
fecit. Quis porro tam insi
pienter desipiat. ut dicat de
um malas homī volūtates
quas voluerit. et qn volue
rit. et vbi voluerit in bonū
nō posse cōuerte'. Sed cum
facit per miām facit. cū aūt
nō facit p iudiciū nō facit.
quia cui vult miseretur. et q̄
vult obdurat. C vij

Quod aū dicit apls q̄
Quam cōmēdabat ad cuy

comendacione de illis in rebecce
utero geminis fuerit iam locutus.
quibus non dum natis nec aliquid
agentibus boni seu mali. ut secundum
electionem et propositum dei maneret non
ex operibus. sed ex uocante. dic-
tum est ei quia maior seruiet minori. at
Propter quod adhibuit aliud pro-
pheticum testimonium ubi scriptum est.
Iacob dilexi. esau autem odio habui.
Deniens autem quemadmodum possit
hoc quod dictum est permoueri eos qui
penetrare intelligendo non possunt
hanc altitudinem gratie. quid ergo di-
cemus apostolus. Numquid iniquitas
est apud deum. Absit. Iniquum enim
uidetur. ut sine ullis bonorum
malorum ue operum meritis. unum
deus diligat. oderit que alterum. Qui
in re si futura opera uel bona huius
uel mala illius que deus utique
presciebat uellet intelligi. nequaquam
diceret non ex operibus. sed diceret
ex futuris operibus. eo que modo
istam solueret questionem. ymmo
nullam que solum operibus esset faceret
questionem. Hinc uero cum respon-
disset absit. id est absit ut iniqui-
tas sit apud deum. mox ut pro-
baret nulla hoc iniquitate dei
fieri dicit. Moysi inquit dominus.
Miserebor cui misertus fuero.
et misericordiam prestabo cui mi-
sertus ero. Quis enim nisi insi-
piens deum iniquum putet. siue
iudicium penale ingerat digno.
siue misericordiam prestet indig-
no. deinde infert et dicit. Igitur
non uolentis neque currentis. sed
miserentis dei est. Ambo itaque

gemini natura filii ire nascebantur
nullis quidem operibus propriis.
sed originaliter ex adam uinculo
dampnacionis obstricti. Sed qui
dixit miserebor cui misertus ero
iacob dilexit per misericordiam gra-
tuitam. esau autem odio habuit per
iudicium debitum. Quod cum deberetur
ambobus in altero alter agnouit
non de suis distantibus meritis
sibi esse gloriandum quod in eadem cau-
sa idem supplicium non incurrit.
sed de diuine gratie largitate. quia
non uolentis neque currentis. sed
miserentis est dei. Altissimo quip-
pe ac saluberrimo sacramento
uniuersa facies. atque ut ita dixeri-
m uultus sacrarum scripturarum bene
intuentes id ammonere inuenitur. ut qui
gloriatur in domino glorietur. Cum

Cum autem misericordiam
dei commendasset in eo quod
ait. Igitur non uolentis neque cur-
rentis. sed miserentis est dei. De-
inde ut etiam iudicium commendaret.
quod in quo non fit misericordia. non iniqui-
tas fit sed iudicium. non est quippe
iniquitas apud deum. continuo sub-
iecit atque ait. Dicit enim scriptura
pharaoni. quia ad hoc te excitaui
ut ostendam in te fortitudinem
meam et ut annuncietur nomen meum
in uniuersa terra. Quibus dictis
ad utrumque concludens. idem ad mi-
sericordiam et ad iudicium. ergo
inquit cui uult miseretur deus
et quem uult indurat. miseretur
scilicet magna bonitate. et obdurat
nulla iniquitate ut nec liberatus

de suis meritis glorietur nec dampnatus nisi de suis meritis conqueratur. Sola enim gratia discrevit redemptos a perditis. quos in unam perditionis concreverat massam ob originem ducta causa communis. Hoc enim ei qui eo modo audit ut dicat. quid adhuc conqueritur. nam voluntati eius quis resistet. tamquam propterea malus non videatur esse culpandus quia deus cui vult miseretur. et quem vult indurat absit ut pudeat nos respondere verba apostoli. o homo quis es qui respondeas deo. Numquid dicit figmentum dicenti ei qui se finxit. Quid me sic fecisti. An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem. aliud vero in contumeliam. Hoc loco enim quidam stulti putant apostolum in defecisse in responsione. et inopia reddende rationis repressisse contradictoris audaciam. Sed hoc magnum pondus habet quod dictum est. O homo tu quis es qui respondeas deo. ut in talibus questionibus ad suę capacitatis considerationem revocaret hominem. verbo quidem brevi. sed re ipsa magna redditio est rationis. Si enim hec non capit. quis est qui respondeat deo. Si autem capit magis non invenit quid respondeat. Videt enim si capit universum genus humanum tam iusto iudicio divino in apostatica radice dampnatum. ut etiam si nullus inde liberaretur. nemo posset recte vituperare dei iustitiam et

apostatica

qui liberantur sic oportuisse liberari. ut ex pluribus non liberatis atque in dampnatione iustissima derelictis ostenderetur. quid meruisset universa conspersio. et quo etiam iustos debitum iudicium dei duceret nisi eius indebita misericordia subveniret. ut volentium de suis meritis gloriari omne os destruatur. et qui gloriatur in domino glorietur. C ix

Hec sunt magna opera domini exquisita in omnes voluntates eius et tam sapienter exquisita ut cum angelica et humana creatura peccasset. id est non quod ille. sed quod voluit ipsa fecisset etiam per eandem creature voluntatem qua factum est quod creator noluit impleret ipse quod voluit. bene utens et malis tamquam summe bonus ad eorum dampnationem quos iuste predestinavit ad penam et ad eorum salutem quos benigne vocavit ad gratiam. Quantum enim ad ipsos attinet quod deus noluit fecerunt. quantum vero ad omnipotentiam dei nullo modo id efficere valuerunt. Hoc quippe ipso quod contra voluntatem dei fecerunt. de ipsis facta est voluntas eius. Propterea namque magna opera domini exquisita in omnes voluntates eius. ut miro et ineffabili modo non fiat preter voluntatem eius. quod etiam contra eius sit voluntatem quia non fieret si non sineret bonus fieri ⁘ nec utique nolens sinit sed volens. nec sineret male. nisi omnipotens et de malo posset facere bonum. C x

Aliquando autem bona voluntate homo vult aliquid quod deus non

vult. ipsa etiam bona multo ampli
us multo quam ceterus volutate. Pa
illius mala esse volutas nunquam
potest. tamen si bonus filius pa
trem velit vivere. quem deus bona vo
luntate vult mori. Et rursus
fieri pt. ut hoc velit homo volu
tate mala quod deus bo. velut
si malus filius velit mori patrem
velit hoc etiam deus. Nempe il
le quod non vult deus iste vero
id vult quod et vult et deus. et
tamen bona volutate dei pietas
illius potius consonat quamvis a
volentis quam huius. id est volen
tis impietas. Tantum interest
quid velle homini quid deo congru
at et ad quem finem suam quisque re
ferat voluntatem. ut aut probetur
aut improbetur. Cxi

Nam deus quasdam volu
ntates suas utique bonas
ita implet per malorum hominum ma
las volutates sicud per iudeos
malivolos bona volutate pa
tris xpus pro nobis occisus
mortuus est. Quod tamen bonum fuit
est ut apostolus petrus. qui id fieri
nolebat. sathanas ab ipso qui
occidi venerat dicetur. Quam
bone apparebat volutates pi
orum fidelium qui nolebant apostolum
paulum therusalem pergere ne ibi
pateretur mala que agabus propheta
predixerat. et tamen deus hec illum
pati volebat pro fide xpi annun
cianda. exercens martirem xpi. Ne
que istam bonam volutatem suam imple
uit per xpianorum volutates bo

nas. sed per iudeorum malas et
ad eum potius pertinebat qui nole
bat quod volebat quam illi per quos
volentes factum est quod volebat. quia
idipsum quidem. sed ipse per eos bonu.
illi autem mala volutate fecerunt.

Sed quantelibet sint Cxii
volutates vel angelorum vel
hominum vel bonorum vel malorum. vel
illud nolentes quod deus vel aliud quam
volentes deus. dei omnipoten
tis volutas semper invicta est. que
mala esse nunquam pot. Que etiam
cum mala irrogat iusta est et pro
fecto que iusta est mala non est. Deus
igitur omnipotens sive per misericordiam cuius
vult misereatur sive per iudicium quem
vult induratur. nec inique aliquid
facit. nec nisi volens aliquid fit.
et omnia quecumque vult facit. Cxiii

Et per hoc cum audimus et in
sacris litteris legimus quod ve
lit omnes homines salvos fieri. quam
uis certum sit nobis non omnes homines
salvos fieri tamen non ideo debemus
omnipotentissime dei volutati aliquid
derogare. sed ita intelligere quod
scriptum est. qui omnes homines vult
salvos fieri. tamquam diceretur. nul
lum hominem fieri salvum. nisi quem ipse fi
eri velit. non quod nullus sit hominum
nisi quem salvum fieri velit. sed quod
nullus fiat nisi quem velit. ideo sit
rogandus ut velit. quia necesse est fie
ri si voluerit. Cxiiii

De orando quippe deo agebat
apostolus ut hoc diceret. Sic enim
intelligimus et quod in evangelio
scriptum est. qui illuminat omnes homines.
non quod nullus est hominum qui non

illumínetur. sed quia nisi ab ipo nl'
lus illuminatur. Aut certe sic dictū
est qui omēs hoēs vult saluos fieri.
non q̄ nullus homī eēt. quē sal
uū fieri nollet. q̄ virtutes miracu
lorum facere noluit apud illos
quos dicit acturos fuisse penitē
ciam si fecisset. sed ut oēs homines
omē genus humanū intelligamus.
per quascūqz differencias distribu
tū reges. priuatos nobiles. ig
nobiles. sublimes. humiles. doc
tos. indoctos. integri corporis.
debiles ingeniosos. tardicordes.
fatuos. diuites. pauperes. me
diocres. mares. feminas. infan
tes. pueros. adolescentes. iu
uenes. seniores. senes. in lingw
is omībus. in moribus omībus.
in artibus omībus. in professi
onibus omībus in voluntatū et
consciencarū varietate innūabili
constitutos. Et si quid aliud ē
differenciarū in hominibus. Quid
enī est eorū vnū nō deus per vnī
genitū suū dnm nrm per oēs
gentes saluos hoēs fieri velit.
et ideo faciat. quia omnipotens
velle inaniter nō pot quodcūqz
voluerit.

C xv

Nprecepérat enī aplus ut
oraretur pro omnibus hoī
bus et specialiter addiderat
pro regibus et hijs qui in
sublimitate sūt. qui putari po
terant fastu et superbia secu
lari a fidei xpiane humilitate
abhorrescere. Proinde dicens hoc
enī bonū est coram saluatore
nrō deo id ē ut etiā pro talibus
oretur. statim ut desperacōem tol
leret addidit. qui omēs hoēs vult
saluos fieri. et ad agnicione veri
tatis venire. Hoc quippe deus iudi
cauit bonū. ut orōnibus humiliū
dignaretur salutē prestare subli
miū. qd̄ vtiqz iam videmus in
pletū. Isto locucōnis modo et
dns usus ē in euangelio ubi ait
phariseis decimatis mentam et
rutam et cimmū et omē olus.
Neqz enī pharisei et quicqz et ali
um per omēs terras alienigē
narū omīa olera decimabant.
Sicut ergo hic omē olus omē
genus olerū. ita et illic omnes
hoēs omē homīm genus intelli
gere possumus. et quocūqz alio
mō intelligi potest dū tm̄ crede
nō cogamur aliquid omnipoten
tem voluisse fieri et factū non
eē. qui sine vllis ambiguitatibus
in celo et in terra sicut veritas
cantat. Omnia quecūqz voluit
fecit. Profecto facere noluit qd̄
cumque non fecit.

C xvj

Quia propter eciā primū
hoēm deus in ea salute
in qua conditus erat si custodi
re voluisset. eum qz oportuno
tpe post genitos filios sine inter
posicōe mortis ad meliora per
duceret. ubi iā nō solū peccatū
non committere. sed nec voluntatē
posset habere peccandi. si ad
pmanendū sine pccō sicut factus
erat perpetua volūtatem habi
turū eē presciret. Quia vero
eū male vsurū libero arbitrio
hoc est peccaturū eē presciebat

ad hoc potius preparavit voluntatem
suam. ut bene ipse faceret de male eam
faciente. ac sic de mala voluntate
hominis non evacuaretur. sed nichilo
minus impleretur bonum omnipotentis. CVII

Sic enim oportebat hominem primus
fieri ut et bene velle posset
et male. nec gratis si bene. nec im-
pune si male. Postea vero sic
erit ut male velle non possit. nec
ideo libero carebit arbitrio. Mul-
to quippe liberius erit arbitrium.
quod omnino non poterit servire peccato.
Neque enim culpanda est voluntas
aut voluntas non est. aut libera
dicenda non est. qua beati sic esse vo-
lumus. ut esse miseri non solum no-
lumus sed nequaquam prorsus velle
possimus. Sicut ergo anima nostra
etiam nunc nolle infelicitatem. ita
nolle iniquitatem semper habi-
tura est. CVIII

Sed ordo pretermittendus non
fuit in quo deus voluit
ostendere quam bonum sit animal racio-
nale. quod etiam peccare possit quam-
vis sit melius quod peccare non
possit. sicut minor fuit immor-
talitas. sed tamen fuit in qua posset etiam
mori. quamvis maior futura sit
in qua non possit mori. illam
namque immortalitatem humanam perdi-
dit per liberum arbitrium. et hanc
accepturus est per graciam quam
fuerat accepturus si non pec-
casset per meritum quamvis ~~nec~~
sine gratia nec tunc illud meritum
esse potuisset. quia et si peccatum
in solo arbitrio erat constitutum
non tamen iusticie retinende suffi-
ciebat liberum arbitrium nisi parti-
cipatione immutabilis boni divinum
auxilium preberetur. Sicut enim mo-
ri est in hominis potestate cum velit ne-
mo est enim qui non seipsum ut nich-
il aliud dicam. vel non vescendo
possit occidere. ad tenendam vero
vitam voluntas non satis est si
adiutoria sive alimentorum sive quorum-
cumque tutaminum desint. sic
homo in paradiso ad se occiden-
dum relinquendo ad iusticiam ydo-
neus erat per voluntatem.
Ut autem ab eo teneretur vita ius-
ticie parum erat velle. nisi ille
qui eum fecerat adiuvaret. Sed
post illam ruinam maior est mi-
sericordia dei. quando et ipsum arbitrium liberum
est a servitute cui dominatur cum
morte peccatum. Nec omnino per
se ipsum sed per solam dei gra-
ciam que in fide christi est po-
sita liberatur. ut voluntas ipsa
sicut scriptum est a domino prepare-
tur qua cetera munera dei perci-
piantur per que veniatur ad mu-
nus eternum. CVIIII

Unde et ipsam vitam eternam
que certe merces est operum bo-
norum graciam dei appellat apostolus.
Stipendium inquit peccati mors. gra-
cia autem dei vita eterna in christo
ihesu domino nostro. Stipendium pro ope-
ra milicie debitum redditur non dona-
tur. Ideo dixit stipendium peccati
mors. ut mortem peccato non ~~mors~~

imerito illatam sed debitā demōs
traret. Gratia vero ni gratis sit.
gratia nō est. Intelligendū est igitur
eciā ipā homīs bona merita eē dei
munera quibus cū vita eterna red
ditur. qd ni gra pro gra redditur. CXX
Sic ergo factus est homo rectus
ut in ea rectitudine pmanere
posset non sine dei adiutorio. et
suo peruersus arbitrio utrūlibet
horū elegisset. dei volūtas fieret.
aut etiam ab illo aut cte de illo.
Proinde quia suam maluit facere
quā dei de illo fcā est volūtas dei
qui ex eadem massa dampnacōis
que de illius stirpe pfluxit facit
aliud vas in honore. aliud in cō
tumelia. in honore p misericordi
am. in cōtumelia per iudicium
ut nemo glorietur in homīe. ac
p hoc nec in se. CXXI
Neqz necz per ipm liberare
mur vnū mediatorem dei
et homī hoem xpm ihm. nisi es
set et deus. Sed cū factus est
homo. adam scz rectus. media
tor ei nō opus erat. cū vero
genus humanū pctā lōge sepa
rauerit a deo p mediatorem
qui solus sine pctō natus est
et vixit et occisus est. reconsi
liari nos oportebat deo usque
ad carnis resurrectoem. et vi
tam eternā. ut et humana su
pbia p humilitatē dei argueretur
tur. ac sanaretur et demōstra
retur hoi q̄ longe a deo recesserat.
cū per incarnatū deū reuocaretur.
ac per hoem deū exemplū obediē
ne cōtumaci homī pbētur. et vnige
niti suscipiēte forma serui que nich
il ante meruerat fons gre pandē
tur. ut carnis etiam resurrectio
redemptis promissa in ipo redemp
tore pmonstraretur. et per eandē
naturam quā se decepisse letabatur
dyabolus vinceretur. nec tn homo
gloriaretur ne iterū supbia nas
ceretur. et si quid aliud de tanto
mediatoris sacramēto a proficientibz
videri et dici pt. aut tantū videri
etiam si dici nō pt. CXXII
Tempus autem qd inter hoīs
mortem et ultimā resurrectio
nem interpositū ē aiās abditis re
ceptaculis cōtinet. sicut vnaque
que digna est. uel requie uel erū
pna. pro eo qd sortita est in carne
cū viuet. Neqz em negandū ē
defunctorū aiās pietate suorū vi
uenciū releuari cū pro illis sa
crificiū mediatoris offertur uel
elemosine in ecclā fiūt. Sed eis
hc prosūt. qui cū viueret ut hc
sibi postea prodesse posset me
ruerūt. Est em viuēdi quidā
modus nec tam bonus ut non
requirat ista post morte. nec tam
malus ut nō prosint ei ista post
mortem. Est vero talis in bono
ut hys nō egeat. et est rursus
talis in malo ut ne hys valeat
cū hec vita transierit adiuuari.
Quo hic certa hic omē meritū com
paratur quo possit post hanc vi
tam releuari quispiā uel grauari.
Nemo autē se speret qd hic
neglexerit cum obierit apud de
um promereri. Non igitur ista
que pro defunctis cōmēdandis
eccia frequētat illi aplice sunt
aduersa sentencie q̄ dictum est.
Omes em nos astabim9 ante
tribunal xpi ut referat vnus

quisque secundum ea que per corpus gessit, sive bonum sive malum. Quod etiam hoc meritum sibi quisque cum in corpore viveret comparavit ut ei ista possent prodesse. Non enim omnibus prosunt. Et quare omnibus non prosunt. nisi propter differentiam vite quam quisque gessit in corpore. Cum ergo sacrificia sive altaris sive quarumcumque elemosinarum pro baptizatis omnibus defunctis offeruntur. pro valde bonis graciarum actiones sunt. pro non valde malis propiciationes sunt. pro valde malis etiam si nulla sunt adiumenta mortuorum qualescumque vivorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt. aut ad hoc prosunt ut sit plena remissio. aut certe ut tollerabilior fiat ipsa dampnacio. CXIII

Post resurrectionem vero facto universo completoque iudicio suos fines habebunt civitates due. una Christi altera dyaboli. una bonorum altera malorum. utraque tamen et angelorum et hominum. Istis voluntas illis facultas nulla poterit esse peccandi nec ulla condicio moriendi. istis in eterna vita vere feliciter quam viventibus illis infeliciter in eterna morte sine moriendi potestate durantibus quoniam utrique sine fine. Sed in beatitudine isti alius alio prestabilius. in miseria illi alius alio tolerabilius permanebunt. Frustra itaque non nulli, ymmo quam plurimi eternam dampnatorum penam et cruciatus sine intermissione perpetuos humano miserantur affectu. atque ita futurum esse non credunt. non quidem scripturis divinis adversando. sed pro suo motu dura queque molliendo. et in leniorem flectendo sententiam que putant magis terribilius dicta esse quam verius. Non enim inquiunt obliviscetur deus misereri aut continebit in ira sua misericordias suas. Hoc quidem in psalmo legitur sancto. Sed de hiis sine ullo scrupulo intelligitur. qui vasa misericordie nuncupantur. quia et ipsi non pro meritis suis sed deo miserante a miseria liberantur. Aut si hoc ad omnes estimant pertinere non ideo necesse est ut dampnationem opinentur posse finiri eorum de quibus dictum est. et ibunt hii in supplicium eternum. ne isto modo putetur habitura finem quandoque felicitas etiam illorum de quibus e contrario dictum est. Iusti autem in vitam eternam. Sed penas dampnatorum certis temporum intervallis existimet si hoc ~~etiam~~ eis placet aliquatenus mitigari. Etiam sic quippe intelligi potest manere in illis iram dei hoc est ipsam dampnationem. Hec enim vocatur ira dei. non divini animi perturbatio. ut in ira sua. hoc est manente ira sua non tamen contineat miserationes suas non eterno supplicio finem dando sed levamen adhibendo vel interponendo cruciatibus quia nec psalmus ait. Ad finiendam iram suam vel post iram suam sed in ira sua. Que si sola esset quanta ibi minima cogitari potest. perire a

regno dei. exulare a ciuitate dei.
alienari a vita dei. carere tam magna
multitudine dulcedinis dei quam abs
condit timentibus se. perficit autem
sperantibus in se. tam grandis
est pena ut ei nulla possint tormen
ta que nouimus comparari. si illa
sit eterna. ista sit autem quelibet
multis seculis longa finienda.
Manebit ergo sine fine mors il
la perpetua dampnatorum. id est alie
nacio a vita dei. et omnibus erit
communis. quelibet homines de varie
tate penarum uel dolorum reuela
tione uel intermissione uel pro suis
humanis motibus suspicetur. si
cut manebit communiter omnium vita
eterna sanctorum quelibet bonorum
distancia concordit fulgeat. Cxxiiij

Ex ista fidei confessione que
breuiter symbulo continetur.
et carnaliter cogitata lac paruulo spiritualiter
rum est. specialiter considerata atque
tractata. cibus est forcium. nascitur
spes fidelium bona. cui caritas sancta
comitatur. de qua scriptum est maior
omnibus hiis est. Sed de hiis omnibus
que fideliter sunt credenda. ea tamen
ad spem pertinent que in oratione domini
ca continentur. Maledictus est
enim omnis qui spem ponit in homine.
sicut diuina testantur eloquia. i
ac per hoc et in se ipso qui spem
ponit huius maledicti vinculis
innectitur. Ideo non nisi a deo
debemus petere. quicquid spera
mus nos uel bene operaturos. vel
pro bonis operibus adepturos. Cxxv

Ro inde apud ewan
gelistam matheum septem
peticiones continere dominica videtur
oratio. quarum in tribus eterna pos
cuntur. in reliquis quatuor temporalia que
tamen propter eterna consequenda
sunt necessaria. Nam quod dicimus.
Sanctificetur nomen tuum. adueniat
regnum tuum. fiat voluntas tua si
cut in celo et in terra. quod non
absurde quidem intellexerunt in
spiritu et corpore omnino sine fine reti
nenda sunt. et hic inchoantur. quan
tum quam proficimus augentur in nobis.
perfecta vero quod in alia vita speran
dum est. semper possidebuntur. Quod
vero dicimus. Panem nostrum quoti
dianum da nobis hodie. ~~sicut et nos~~
et dimitte nobis debita nostra. sicut et
nos dimittimus debitoribus nostris.
Et ne nos inducas in temptacionem. infereris
Sed libera nos a malo. Quis non
videat ad presentis vite indigenciam
pertinere. In illa itaque vita eterna ubi
nos semper speramus futuros. et
nominis dei sanctificacio et regnum
eius et voluntas eius in nostro spiritu
et corpore perfecte atque inmortaliter per
manebunt. Panis vero quotidia
nus ideo dictus est. quia hic necessari
us est. quantus anime carni que tribuen
dus est. siue spiritualiter siue car
naliter siue vtroque intelligatur modo.
Hic est etiam quam poscimus remissio
vbi est commissio peccatorum. Hic tempta
ciones que nos ad peccandum illici
unt uel impellunt. Hic denique ma
lum unde cupimus liberari. illic
autem nichil istorum est. Cxxvj

Euangelista vero lucas in ora
cione dominica peticiones non septem.
sed quinque complexus est. nec ab isto
utique discrepauit. sed quo iste

septem sint intelligende ipa sua
breuitate commonuit. Nomen quip
pe dei sanctificatur in spiritu. dei au
tem regnum in carnis resurrectione
venturum est. Ergo ostendens lucas
terciam peticionem duarum superiorum
esse quodammodo repeticionem. magis eam
~~enim~~ pretermittendo facit intelligi.
Deinde tres alias adiungit de pa
ne quotidiano. de remissione pecca
torum de temptacione vitanda. At vero
quod ille in ultimo posuit. Sed libe
ra nos a malo. iste non posuit
ut intelligamus ad illud superi
us quod de temptacione dictum dic
tum est pertinere. Ideo quippe ait.
Sed libera. non ait et libera
tam quam unam peticionem esse
demonstrans. noli hoc sed hoc.
ut sciat unusquisque in eo se libe
rari a malo. quod non infertur
in temptacionem. Cxxvii

Iam vero caritas quam du
abus istis id est ~~spe~~ fide et
spe maiorem dixit apostolus. quanto
in quocumque maior est tanto me
lior est in quo est. Cum enim que
ritur utrum quisque homo sit bonus
non queritur quid credat. aut
quid speret. sed quid amet.
Nam qui recte amat. procul
dubio recte credit et sperat.
Qui vero non amat inaniter
credit. etiam si sunt vera que credit.
b + sperat. et ad veram felicitatem
docerentur pertinere que sperat nisi
et hoc credat ac speret. quod si
bi petenti donari possit ut a
met. Quamuis enim sperare sine

a + tamen sperat etiam si sint vera que

amore non possit. fieri tamen pot
est ut id non amet sine quo ad id quod
sperat non potest peruenire. tamquam
si speret vitam eternam. quam
quis non habeat et non amet
iusticiam. sine qua nemo ad illam
peruenit. Ipsa est fides christi quam
apostolus commendat que per dilectionem
operatur. et quod in dilectione non dum
habet. petit ut accipiat. querit
ut inueniat. pulsat ut aperia
tur ei. Fides namque impetrat. quod
lex imperat. Nam sine dei do
no. id est sine spiritu sancto. per quem dif
funditur caritas in cordibus
nostris iubere lex poterit non iu
uare. et preuaricatorem facere insuper
qui de ignorancia se excusare non
possit. Regnat enim carnalis cu
piditas. ubi non est dei caritas.

Sed cum in altissimis Cxxviii
ignorancie tenebris nulla
resistente racione secundum carnem
viuitur. hec sunt prima opera ho
minis. Deinde cum per legem
cognicio fuerit facta ~~peccati~~ peccati.
si non dum adiuuat diuinus spi
ritus secundum legem volens viuere
vincitur. et sciens peccat peccato
que subditus seruit. a quo enim
quis deuictus est huius et ser
uus addictus est. id agente sa
piencia mandati. ut peccatum operetur
in homine omnem concupiscenciam
cumulo preuaricacionis adiecto.
itaque ita quod scriptum est impleatur
lex subintrauit ut habundaret
delictum. Hec sunt secunda opera
hominis. Si autem respexerit deus

ut ad implenda que madat. ipē
adiuuare credatur et agi homo
cepit dei spū. concupiscit adū
sus spm̄ fortiori robore caritatis
ut spuis adhuc sit q̄ homi r̄pug
net ex homine non dum tota in
firmitate sanata et fide tamē
iustus uiuat. iuste q̄ uiuat. in
quātū nō cedit male concupiscē
ne. delectacione uincente iusticie.
Hec sūt tercia opa bone spei
hoīs. in quibus si pia pseuerā
cia quisq3 proficiat. postremo
pax restat que post hanc vitā
in requie spiritus. deinde in
resurrectoē eciā carnis imple
bitur. Harū q̄tuor differenciarū
prima ante legem. scda sub le
ge. tercia sub gr̄a. quarta in
pace plena atq3 pfecta. Sic
est et dei populus ordinatus
p interualla temporū sicut deo
placuit. qui in mensura et nu
mero et ponde' cūcta disposuit.
Nam fuit primitus ante legem.
secūdo sub lege que p moysen
data est. Deinde sub gr̄a que
reuelata est per primū mediato
ris aduētū. Que quidē gr̄ia
nec antea defuit quibus eam opor
tuit impertiri. quāuis pro tempois
dispensacoē uelata et occulta.
Neq3 eni antiquorū quicūq3 ius
torū preter xp̄i fidem salutem
potuit inuenire. At vero nisi et
illis cognitus fuisset. non potu
isset nobis per eorū ministeriū
alias apcius alias occulcius
Magnumq3 Cxxi pphetari
autem q̄tuor istarū velut etatū

singulum quem q̄ hoīem gracia
regeneracionis inuenerit. ibi enī
remittitur pteritū omissa pcca.
et reatus ille nascendo contractus
renascendo dissoluitur tamq3
multū valet qd' spūs ubi wlt
spirat. ut quidam secūdum illā
seruitutē non nouerit eē sub
lege. sed cū mandato incipiat
adiutoriū hr̄e diuinū. Cxx
Ante q̄ autē possit homo
capax esse mādati secūdū
carnē viuat nc̄ē ē. Sz si iā
sacramēto regnacoīs imbutus
est nichil ei oberit. si tūc ex
hac vita migrauerit. q̄ ideo
cristus mortuus est. et resurrexit.
ut uiuorū et mortuorū dn̄etur. nec
tenebit eū regnū mortis. pro quo
mortuus est liber ille in mortuis. Cxxi
Omnia igitur precepta diuinā
referūtur ad caritatē de qua
dicit apl'us. Finis autem pcepti
caritas de corde puro et consciēn
cia bona et fide non ficta. Ois
itaq3 precepti finis est caritas. id
est ad caritatem refertur omne
preceptum. Quod vero ita fit
uel timore pene uel aliq̄ inten
coē carnali ut non referatur ad
illam caritatem quā diffundit
spūs scūs in cordibus nr̄is. nō
dū fit queadmodū fieri opor
tet. q̄uis fieri uideatur. Cari
tas quippe ista dei est et prox
imi. et utique in istis duobus
pceptis tota lex pendet et pphe
te. Adde euāgeliū. adde aplōs.
non eni aliūde vox ista ē. Finis
pcepti caritas ē. et deus caritas

est. Quecumq; ergo mādat deus ex q
bus vnū est. Non mechaberis. et
quecūq; non iubentur. sed spiritu
ali consilio monentur ex quibus.
vnū est. bonū est homī non tange
mulierē. tūc rc̄e fiūt cū referuntur
ad diligendū deū et proximū ppt
deū. et in hoc seculo et in futuro.
nunc deū per fidem. tūc per spe
ciem. et ipsum proximū nunc per
fidem. Non eni scimus mortales
corda mortaliū. Tunc autē illu
minabit dn̄s abscondita tenebrarū
et manifestabit cogitacōes cordis.
et tūc laus erit vnicuiq; a dn̄o.
quia id laudabitur et diligetur
a proximo in proximū. qd' ne la
teat ab ipō illuminatur deo. Mi
nuetur autem cupiditas caritate
crescente. donec veniat hic ad
tantam magnitudinē qua maior
esse non possit. Maiorem enim
caritatem nemo habet quā ut a
nimā suam quis ponat pro ami
cis suis. Ibi autem quis expli
cet quāta erit caritas. vbi cupi
ditas quā vel cohercendo supe
ret nulla erit. quoniā summa sa
nitas erit. q̄n contēcio mortis nul
la erit.

Cxxxij

Sed sit aliquādo huius volu
minis finis. qd' ipse videbis vtru
encheridion appellare debeas vel
hēc. Ego autem cū spernēda tua
in cristo studia non putarē de
te bona credēs in adiutorio rede
mptoris mri cōfidēs ac sperās te
q; in mēbris eius plurimū diligēs
librū ad te sicut valui vtinam
tam cōmodū q̄ prolixum de fide.
Spe. Caritate conscripsi. Vale.

Explicit liber encheridion be
ati augustini. Conscriptus ad
laurēciū primiciū ecclīe vrbice.

LANDES- UND STADT- BIBLIOTHEK DÜSSELDORF

[illegible] libri [illegible] augusti
[illegible]

[illegible] de quo os
[illegible]
[illegible] humana
[illegible]
[illegible] quos nō
[illegible]
[illegible] per se
[illegible]
[illegible] instructu
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] mea
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] beata vita
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] liber
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] liber
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]